

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİSİPLİNLERARASI BİLEŞİK SANATLAR ANA SANAT DALI

COVID-19 PANDEMİSİNİN SANAT ESERLERİNE YANSIMASI

RAZİYE ÇAM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DOÇ. TUBA KINAY OĞUZCAN

SİNOP- 2025

TEZ KABUL

RAZİYE ÇAM tarafından hazırlanan “COVID-19 PANDEMİSİNİN SANAT ESERLERİNE YANSIMASI” başlıklı bu çalışma, 09.01.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Danışman)	Doç, Tuba KINAY OĞUZCAN Sinop Üniversitesi / Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi	İmza
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Esra MERCAN Sinop Üniversitesi / Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi	İmza
Üye	Doç. Dr. Ebru GÜLER Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi / Eğitim Fakültesi	İmza

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Hüseyin Turan ARAT

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Raziye ÇAM

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PANDEMİNİN POSTMODERN DÖNEMDE SANATA YANSIMALARI

RAZİYE ÇAM

SİNOP ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DİSİPLİNLERARASI BİLEŞİK SANATLAR ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: DOÇ. TUBA KINAY

Sanat tarihine bakıldığında, hastalık olgusu sanatçılara ilham veren başlıca konuklardan biri olurken psikolojik ve toplumsal yıkımlar sanatçıların resimlerine her dönemde konu olmuştur. Öyle ki büyük felaketselere ve kayıplara sebep olan bu hastalıkların, sanatçıların çalışmalarında ilk çağlardan günümüze kadar yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda sanatçının zihin dünyası sadece güzeli değil, trajedileri, yıkımları, çirkinlikleri ve hastalıkları da konu edinmektedir. Sanatçı toplumun aksine olgulara sıradan bir bakış açısı ile bakmaz, çevresindeki olup biten her şeyi zihnindeki iç süzgeçten geçirerek imgelere dönüştürür. Hastalıkların yarattığı psikolojik travmalar, toplumsal yıkımlar sanatçıların eserlerine konu olmuştur. Söz gelimi cüzzam, çiçek hastalığı, sıtma, frengi, veba, kolera, ispanyol gribi, AIDS, yakın dönemde yaşadığımız covid-19 salgını ve bu salgınların yarattığı etkiler eserlerde öne çıkmaktadır. Sanat tarihinde hastalığa ve hastalığın sebep olduğu duygu durumlarına yer veren pek çok farklı teknikte eser görülmektedir. Bu tez kapsamında tarih boyunca meydana gelen önemli salgın hastalıkların toplumları nasıl etkilediği ve bu etkilerin sanatsal yapıtlara ne şekilde yansıdığı ele alınmakla birlikte son dönemde yaşadığımız Covid-19 pandemisinin postmodern süreç içerisinde sanata yansıma biçimleri incelenmektedir.

ANAHTAR KELİMELELER: Postmodernizm, Sanat, Salgın, Pandemi, Covid-19

Aralık 2024, 83 Sayfa

ABSTRACT

MASTER THESIS

REFLECTIONS OF THE PANDEMIC ON ART IN THE POSTMODERN ERA

RAZİYE ÇAM

**SINOP UNIVERSITY GRADUATE EDUCATION INSTITUTE
INTERDISCIPLINARY COMBINED ARTS DEPARTMENT**

CONSULTANT: ASSOSC. PROF. TUBA KINAY

When looking at the art history, it is Clear that illness has been one of the primary sources of inspiration for artists, while psychological and social collapses have consistently been the subjects of artists' paintings. In fact, these illnesses, which have caused great disasters and losses, have been present in artists' works from ancient times to the present day. In this context, the artist's mind addresses not only beauty but also tragedies, destructions, ugliness, and diseases. Unlike society, the artist does not look at phenomena with an ordinary perspective; they pass everything that happens around them through an internal filter in their mind and transform them into images. The psychological traumas and social collapses caused by illnesses have become the subjects of artists' works. For example, leprosy, smallpox, malaria, syphilis, plague, cholera, Spanish flu, AIDS, the recent Covid-19 pandemic, and the effects of these pandemics have been prominent in works of art. In the history of art, many works in various techniques have been found that refer to illness and the emotional states caused by illness. This thesis examines how significant epidemic diseases that have occurred throughout history have affected societies and how these effects have been reflected in works of art, as well as examining how the recent Covid-19 pandemic has been reflected in art within the postmodern process.

KEYWORDS: Postmodernism, Art, Epidemic, Pandemic, Covid-19

December 2024, 83 Pages

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması kapsamında bilgi birikimi, deneyimleri ve samimiyeti ile bana yol gösteren değerli danışman hocam Tuba Kınay'a, maddi manevi destekleri ile her zaman yanımda olan kıymetli aileme, yine tez sürecinde desteği ve motive edici tavırları ile yanımda olan sevgili arkadaşım Enes Mentēēe'ye sonsuz teőekkürlerimi sunuyorum.

Raziye AM

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GÖRSELLER DİZİNİ	viii
1.GİRİŞ	1
2. PANDEMİ NEDİR?	2
3.TARİH BOYUNCA SANATA YANSIMIŞ ÖNEMLİ SALGIN HASTALIKLAR	4
3.1 CÜZZAM	5
3.2 ÇİÇEK HASTALIĞI.....	8
3.3 SITMA	11
3.4 FRENGİ	13
4. PANDEMİ KAPSAMINDA ELE ALINAN SALGIN HASTALIKLAR	17
4.1 Veba	17
4.2 KOLERA.....	25
4.3 İSPANYOL GRİBİ	32
4.4 HIV/ AIDS	38
4.5 COVID-19.....	44
5.COVID-19 PANDEMİSİNİN POSTMODERN SANATTA NEYE EVRİLDİĞİ	45
6. SONUÇ	66
KAYNAKÇA	68
ÖZGEÇMİŞ	74

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 3.1.1 Francesco Traini, Ölümün zaferi, 1355, fresk. Erişim: 23.01.2024	6
Görsel 3.1.2 Bernard Von Orley, Cüzzamlılar, 1530. Erişim:23.01.2024	7
Görsel 3.2.1 Ernest Board, İngiliz Dr. Edward Jenner 1749-1823,8 yaşındaki bir çocuğa ilk çiçek aşısını yaparken, 1796.....	9
Görsel 3.2.2 Görsel 3.2.3 Ressam Alaeddin, Çiçek hastalığının yaralarını gösteren tablolar .	10
Görsel 3.3.1 Giulio Aristide Sartorio, Sıtma, 1883, tuval üzerine yağlı boya.	12
Görsel 3.3.2 John Singer Sargent, Cibinlik, 1912, tuval üzerine yağlı boya, 57x72.	13
Görsel 3.4.1 Albrecht Dürer, Frengili Adam, 1496, Renkli ahşap baskı, 25.7 x 9.7 cm	15
Görsel 3.4.2 Bir kadın ve bir erkeğin utanç içinde başlarını öne eğişini gösteren frengi testi posterini, circa, 1936.	16
Görsel 4.1.1 Jacopo Tintoretto, Saint Roch Hastanesinde Vebalılar, 1549, tuval üzerine yağlı boya, 307x673 cm. Erişim:20.04.2024	18
Görsel 4.1.2 Paulus Fürst, Doctor Schanebel Von Rom, 1656,Gravür, British Museum.	20
Görsel 4.1.3 Nicolas Poussin, Ashdod Salgını, 1630-1631, Tuval üzerine yağlı boya, 148 x 198 cm	21
Görsel 4.1.4 Arnold Böcklin, Plague Veba, 1898, ahşap üzerine tempera, 149x 105 cm İsviçre sanat müzesi.	23
Görsel 4.1.5 Antoine-Jean Gros, Napolyon'un Vebalı Hastaları Ziyareti, 1799, tuval üzerine yağlı boya 523x715 cm, Louvre Müzesi, Paris.	24
Görsel 4.2.1 Alfred Johannot, Orleans Dükü Kolera Salgını Sırasında Hotel-Dieu'da Hasta Ziyaretinde, 1832, tuval üzerine yağlı boya, 32 x 43 cm	27
Görsel 4.2.2 Koleraya yakalanmış Venedikli Kadın, Wellcome Kütüphanesi, Londra İkonografik Koleksiyonları,	28
Görsel 4.2.3 Horace Vernet, Melpomene de Kolera, 1833-34, kağıt üzerine yağlı boya, 38x31 cm.	29
Görsel 4.2.4 Armand Gautier, Jura'da kolera hastaları, 1854	30
Görsel 4.2.5 Pavel Fedotov, 1848, Kolera Suçlama, kağıt üzerine sulu boya, 32 x 38 cm	31
Görsel 4.3.1 Egon Schiele, The Family, 1918, tuval üzerine yağlı boya, 60x64 cm.	33
Görsel 4.3.2 John Singer Sargent 'Hastane Çadırının İçi' 1918, Kağıt üzerine suluboya. 16 × 21 cm, İmparatorluk Savaş Müzesi, Londra.	34
Görsel 4.3.3 Anonim, Karikatür 1919, Karagöz Gazetesi.	35

Görsel 4.3.4 Edvard Munch, 1919: İspanyol Gribi ile Otoportre (sol)131x150 - Edvard Munch, 1919: Görsel 4.3.5 İspanyol Gribinden Sonra Otoportre (sağ), tuval üzerine yağlı boya.....	37
Görsel 4.4.1 Keith Haring, Sessizlik Ölüme Eşittir, 1989, Ofset litografi, 61x110.....	40
Görsel 4.4.2 General Idea (AA Bronson, Felix Partz ve Jorge Zontal), Aids, 1988.....	41
Görsel 4.4.3 NAMES Project AIDS Memorial Quilt'in (İSİMLER Projesi AIDS Anıtı Yorgan Yapımı) (AIDS anısına battaniye) 94.000'den fazla kişiyi anmak için tasarlandı.....	42
Görsel 4.4.4 Félix González-Torres, Başlıksız (Los Angeles'taki Ross Portresi),1991, gümüş ambalajlı şekerler.	43
Görsel 5.1 Enis Karavil, Apple Watch Maske, Maske/Çağrışımlar sergisi	49
Görsel 5.2 Fırat Engin, "Otoportre 2020", Neon, Alüminyum üzeri UV dijital baskı, 100cm x 140cm x cm(h), 2020	50
Görsel 5.3 Peter Olson, Covid Urn #1 ve Covid Urn #3 (her biri 19 x 6 inç ölçülerinde) Orijinal fotoğraf ve demir oksit çıkartmalarıyla çarkta atılmış porselen karışımı kil 2020	51
Görsel 5.4 Buket Acartürk, Kan-Ter seramik sergisi, 2021	52
Görsel 5.5 Chaosteria, Xixi Zi ve Xuegang Wang, No Escape (Kaçış Yok), Performans, Milano, İtalya.....	53
Görsel 5.6 Karman Verdi, Projeksiyon Işığındaki Pek Çok Hayalet, There Are so Many Ghosts at My Spot. 2020	54
Görsel 5.7 Banksy, Vermeer's Girl with a Pearl Earring, 2020 Görsel 5.8 Banksy, "Game Changer, South Hampton General Hastanesi: 2020, Duvar Resmi.....	56
Görsel 5.9 Raul Walch, "Yaşam, sanat, pandemi ve yakınlık projesi (Life, Art, Pandemic and Proximity)" balkon sergisi, 2020 (Övül Ö. Durmuşoğlu ve Joanna Warsza arşivinden.....	58
Görsel 5.10 Eugenio Ampudia "Bitkiler İçin Konser" Seslendiren: Uceli Yaylı Çalgılar Dörtlüsü, El Liceu Opera Binası, Barcelona	60
Görsel 5. 11 Robert Süess, In Times of Covid-19, Digital on synthetic board, 2020.....	61
Görsel 5.12 ABD Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığı Covid-19 Afişi (Tanyıldızı ve Soyul, 2021, 2017).....	62
Görsel 5.12 Li Zhong, Cepheye Giderken Annesini Kutlayan Çocuk,2020 Görsel 5.13 Li Zhong, Bir Meleğe Saygı- Farklı Bir Yılbaşı Yemeği	63
Görsel 5.13 Lionel Stanhope'un Koronavirüs Çağı Nedeniyle Güncellemeli Caravaggio'nun 'Emmaus'ta Akşam Yemeği' Röprodüksiyon 2020	64
Görsel 5.14 Miniature Calender , Tatsuya Tanaka, 2020 Görsel 5.15 Miniature Calender, Tatsuya Tanaka, 2020.....	65

1.GİRİŞ

İnsanlık tarihi incelendiğinde salgınlar her dönemde kendini göstermektedir. Pek çok salgın türü olmasına rağmen bazı salgın türleri topluca ölümlere ve yıkımlara sebep olarak çok hızlı şekilde yayılım göstermektedir. Bu bağlamda salgınlar tarih boyunca insanlığın ortak sorunu olarak değerlendirilmektedir. Günümüze kadar yaşanan tüm salgınların dil, din, ırk gözetmeksizin hemen herkesi etkilediği bilinmektedir. Bunun yanı sıra yazarlar, sanatçılar ve ressamlar tarafından toplumları derinden sarsan, medeniyetleri yıkılma noktasına getiren bu salgınlar sanatçıların eserlerinde içerik olarak kullanılır. Böylece sevincin, neşenin yanında yaşadıkları bu zor zamanları da eserlerine aktarırlar. Bu çalışmada başlıca önemli salgın türlerine yer verilecek olup bu salgınları konu edinen bazı sanatçılar ve resimleri ele alınırken bunların betimsel incelemeleri yapılacaktır.

Tezin ilk bölümüne bakıldığında öncelikle pandemi kelimesinin sözlük anlamı ele alınacaktır. Bununla birlikte genel anlamda pandemi özel anlamda salgın ve epidemi kelimelerine değinilecektir. Bu konunun seçilmesinin sebebi özellikle son dönemde karşımıza çıkmış olan Covid-19 pandemisinin yaşattığı etkilerdir. Bu süreç sadece sağlık açısından değil aynı zamanda sanatsal anlamda da pek çok farklılığa ve yeni yöntemlere gidilmesine sebebiyet vermiştir. Tezin giriş ve ilk bölümünde bunlar ele alınırken üçüncü bölümde cüzzam, çiçek hastalığı, sıtma, frengi gibi hastalıkların tarihte büyük salgınlar halinde seyir gösterdiği incelenecek olup başlıca bu salgınlar hakkında bilgi verilecek ve eser incelemesi yapılacaktır. Bu kapsamda eserler; dönemin kültürünü, psikolojisini, insanların hastalığa nasıl tepki verdiklerini yansıtmaktadır.

Dördüncü bölüme geçtiğimizde ise özellikle 14. yüzyılda Avrupa'yı kasıp kavuran veba birçok insanın ölümüne yol açan bir pandemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki 19.yüzyılda en az veba kadar yıkıcı etkilere sahip olan kolera, 20.yüzyılda İspanyol gribi ve hala görülmekte olan HIV/AIDS ile birlikte 21. Yüzyılda postmodern süreçte karşımıza çıkan ve tanıklık ettiğimiz Covid-19 süreci ele alınacaktır. Bu süreç toplumu; sosyal, ekonomik psikolojik açılardan son derece yıpratıcı bir pandemi dönemi olarak tarihteki yerini almaktadır. 2019 yılının sonlarında Çin'in Wuhan kentinde görüldükten sonra hızla tüm dünyaya yayılan Covid-19 pandemisi, tarihte yaşanmış diğer tüm pandemiler gibi, toplumlarda endişe ve kaosa sebep olmuş, günlük yaşamımızı etkileyerek toplumsal paylaşımları kısıtlamıştır. Kısa zamanda yaşanan bu değişim, insan yaşamında etkisi uzun yıllar sürececek hasarlar bırakmıştır. Bununla birlikte kültür, sanat

ve sanatçı da bu zorlu süreçten oldukça etkilenmiş olup eserlerinde pandemi sürecine yer vermektedir.

Pandemi süreci pek çok olumsuzluğun yanı sıra bazı dönüşüm ve fırsatları da beraberinde getirir. Örneğin doğa ve insan etkileşimi yeniden sorgulanır, sanatçıların yaratıcılığını tetikleyen yeni koşullar ortaya çıkar bu gibi olumlu gelişmeler, sanat dünyasında mühim değişimlere yol açmaktadır. Sanat eserleri ve sergileme mekânları bu süreçte yeni projeler ve iş birlikleri ile zenginleşir (Tokdil, E. 2023, s. 41). Sanatın, bu dönemde edindiği kazanımlarla geleceğe daha güçlü adımlarla ilerleyeceği görülüyor. Bu bağlamda, pandeminin sanata olan etkilerini derinlemesine incelemek, sanatın Covid-19 döneminde nasıl bir dönüşüm yaşadığını anlamak açısından büyük önem taşımakta.

Pandemi döneminin sanat üzerindeki etkileri, hem zorluklar hem de yenilikçi fırsatlar sunarak, sanatın evrimine katkıda bulunur. Bu süreç sanatçı için yeni teknik ve biçimlendirme anlayışlarını sağlarken, sanat eserleri içinse yeni sergileme alanları ve olanaklar yaratma fırsatı sunmaktadır. Bu durumda galerilerin ve kurumsal yapıların dijitalleşerek çağa uygun hale gelmesi hem arşivlerin geliştirilmesine hem sanatın daha geniş kitlelere ulaşmasına hem de oldukça kısa sürede eserler ile izleyicinin buluşmasına imkân sağlamakta.

2. PANDEMİ NEDİR?

Pandemiyi anlamlandırmak adına öncelikle daha dar bir kapsamı içeren epidemi kelimesine bakılmalıdır. Epidemi, bir bölgede meydana gelen ve nüfusun büyük bir oranını etkileyen salgın anlamına gelirken pandemi ise dünya üzerinde çok daha geniş alanlara yayılan, etkisini çok daha güçlü hissettiren salgın hastalık anlamı taşır. Pandemi, kıtalar üzerinde oldukça geniş alanlara yayılan ve oldukça fazla kişiye bulaşarak ölümüne veya hastalanmasına sebep olan salgınlar için kullanılan bir terimdir (Tekin, 2021, s. 332). Yani epidemi daha küçük bir alanı ve daha küçük bir toplumu etkileyen salgın hastalıkken; pandeminin yayılma alanı oldukça geniştir.

Etimolojik açıdan bakıldığında pandemi kelimesi Yunancada hepsi günümüze pek çok anlamına gelen 'pan' ve insanlar anlamına gelen 'demos' kelimelerinden türetilmiş olup birden fazla ülkede veya kıtada etkili olan aynı anda birçok insanı etkileyen ve hızlıca yayılan büyük salgınlara verilen genel isimdir. (Türkiye Bilimler Akademisi, Aysan, 2020). Tüm dünyayı etkileyen hastalık olarak bilinmektedir, günümüzde de fazlaca ön planda olan pandemi,

dolayısıyla salgın kavramı toplumları etkisi altına almış, geçmişten günümüze pek çok insanın da ölümüne sebep olmuştur.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) tanımlamasına göre, bir hastalığın pandemi olabilmesi için başlıca üç özellik aranır. Bunlar; daha önce görülmemiş bilinmeyen yeni bir virüs olması, insanlara kolay bir şekilde bulaşabilmesi, hastalığın insanlar arasında hızlı ve kolay yayılım göstermesi (BBC News Türkçe. 2020). Bir hastalığın pandemi kapsamında ilan edilmesi WHO (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından yapılır. Yine bir hastalığın pandemi olarak ilan edilebilmesi için istikrarlı bir şekilde, dünyanın farklı bölgelerinde, genişleyerek görülmesi gerekmektedir.

İnsanlık tarihinde yerleşik hayata geçmekle birlikte tarımda devrim ve hayvanların evcilleşmesi süreci gerçekleşmiştir. Bununla birlikte mikroorganizmaların insan sağlığına etkileri git gide artmaktadır (Bell,J, 2019, s. 73-75). Bu mikroorganizmalar hayvanlardan insanlara bulaşarak yerleşik hayata geçen insanlar arasında salgınlara sebep olmuştur. İnsanlar arasında hızla yayılan bu salgınlara dünya üzerindeki medeniyetlere de yön verdiği görülmektedir (Tapısız ve Altınbaş, 2020, s. 53). Böylece pandemiler kolayca sınırları aşarak dünyaya yayılıp toplumları etkisi altına almıştır. Toplumlar üzerinde ölümcül sonuçlar yarattığı gibi sosyal, psikolojik, politik ve ekonomik alanlarda da etkisi büyüktür. Küresel anlamda pandemi ile mücadele edilirken tüm insanlığın ortak hareket etmesi son derece önemlidir. Pandemi sürecinin toplumlar üzerinde bıraktığı tahripkâr etkilerden ders alınarak, bilimsel ve tarihi veriler kapsamında ilerlemek pandeminin toplumsal yıkımını en aza indirecektir (WHO, 2009). Aynı zamanda pandemi süreçleri bilimsel çalışmaların hızlanmasını sağlamış ekonomik ve politik sistemlerde ilerlemenin önü açılmıştır (Huremović, 2009). Bu kapsamda değerlendirildiğinde pandemi tüm zamanlarda insanlığa zor zamanlar yaşatarak hayatta kalabilmek adına yeni arayışlara sürüklemiştir.

Pandemi sürecinde en çok duyduğumuz kelimelerden biriside 'Karantina'. Karantina sözcüğünün Türk Dil Kurumu'nda karşılığı "Bulaşıcı olan hastalığın yayılmasını önlemek için belli bir bölgenin veya yerin kontrol altında tutulup giriş çıkışların kapatılması biçiminde uygulanan sağlık önlemi" şeklindedir. (Türk Dil Kurumu Sözcükleri) Tarihsel açıdan ele aldığımızda karantinanın kelime kökünün İtalya olduğu bilinmektedir. İnsanoğlu salgın hastalıkların bulaşıcı olduğunu gördükten sonra buna yönelik tedbirler almaya başlamıştır. Korunmaya yönelik aldığı önlemlerden biri, 14. Yüzyılda veba salgını esnasında Venedik'e yanaşan ticari gemilerin 40 gün zarfında limanda bekletilmesi ve 40 günlük süre tamamlandıktan sonra malların boşaltılması uygulamasıdır. İtalyanca'da 40 gün 'quaranta

giorni' demektir ve günümüzde kullandığımız karantina kelimesi bu uygulamadan ve İtalyanca karşılığında gelmektedir (Lepan, N, 2020).

İnsanlık tarihi boyunca geniş coğrafyalara yayılan, toplu ölümler ve çeşitli sağlık problemlerine sebep olmuş çok sayıda pandemi yaşanmıştır. Toplumsal ve siyasal dönüşümlere sebep olan bu salgın hastalıklar, tüm insanlığı etkileyerek sanatçılarında tanık oluşları ve yorumlarıyla sanat tarihinde yerini almıştır. Yine farklı akımları da etkisi altına alan farklı dönemlerin salgın hastalıkları resim dışında tiyatro, sinema vb. alanlarda da kendini göstermiştir. Dünya üzerinde meydana gelmiş hastalıklar zincirinde Covid-19 salgını ise yaşadığımız en son ve toplumsal etkilerinin hayli yüksek olduğu sanata yansıma biçimlerinin de çeşitli olduğu bir pandemidir.

3.TARİH BOYUNCA SANATA YANSIMIŞ ÖNEMLİ SALGIN HASTALIKLAR

Sanatçı dendiğinde ilk akla gelen en belirgin özellik; sanatçı olaylara sıradan bir gözle bakmaz, aksine sezilerinin kuvveti ve duyguları ile imge dünyasına yön vererek bunları eserlerine yansıtır. Bundan dolayı sanatçılar yaşanan olaylara daha hassas yaklaşır sanatsal yaratım süreçlerini buna göre şekillendirirler. Sanatçının yaşamı boyunca karşılaştığı ve derinden sarsıldığı olaylardan biride salgın hastalıklar ve ölümlerdir. Yine bu salgın hastalıklar toplumları, devletleri, medeniyetleri etkisi altına alarak yıkılma tehlikesi yaşatmıştır. Ordular bu hastalıktan kırılırken, ciddi nüfus kayıpları yaşanmış, ticaret ve tarım büyük ölçüde etkilenmiştir (Yabalak, 2020, s. 495). Özetle hastalıklar hayatın günlük akışını büyük bir sekteye uğratarak tüm insanları olduğu gibi sanatçıyı da etkisi altına alarak eserlerinde görülmektedir.

İlk çağlardan bu yana hastalık ve ölüm karşısında aciz kalan insan, zaman zaman bu durum karşısında savunmasız kalarak sevdiklerini gözünün önünde yitirmiştir. Bu yıkım karşısında bireyin kendisini de hastalığa yakalanma ve acı içinde ölme korkusu sarmaktadır. Bu korku tüm toplumları derinden etkilediği gibi kuşkusuz sanatçıyı da etkilemektedir (Polat, 2020, s. 15). Sanatçının eserlerine konu olan salgın hastalık ve ölüm temaları insanların hastalık karşısında yaşadığı çaresizliği gözler önüne sermektedir. Toplumlar tarafından kimi zaman gizem olarak algılanırken, kimi zamanda Tanrının verdiği bir ceza olarak değerlendirilmektedir. Betimlemelerin birçoğunda hastalığın yarattığı umutsuzluk, endişe ve korkunun farklı ifade biçimlerinde aktarıldığı görülmektedir. Yani salgın hastalıklar gibi yıkıcı olaylar her dönemde sanatçıların odak noktası olurken duygularını eserine aktaran sanatçı bize dönemin salgın hastalıkları hakkında tarihi nitelikte belgeler sunmaktadır.

3.1 CÜZZAM

Cüzzam Ortaçağa dayanan bazı kaynaklara göre daha da eskiye gittiği rivayet edilen bir hastalıktır. Eski Hint, Çin ve Mısır eserlerinde cüzzama ait kayıtlara rastlanmaktadır. Hastalık Haçlı Seferlerinden önce Avrupa'ya geçmiş, Avrupa'yı ve Batı Yarım küresini epidemi dalgaları halinde kaplamıştır. Hitit ve İskitlerle Anadolu'ya gelmiştir (Uçar ve Doğan, 2015, s. 141). Şu konuda bütün kaynaklar (Nikiforuk, Başağaoğlu, Uçar, Doğan) hem fikir, cüzzam en eski hastalıklardan bir tanesidir. Cüzzam hastalığı, yapılan eserler ile hastalığın yaşandığı dönem hakkındaki düşüncelerimizi biçimlendirmiştir. Cüzzamın ne kadar tehlikeli bir hastalık olduğunu Mısırlıların ona 'ölümden önceki ölüm' adını takmasından ve hastalığa yakalanan kişileri hemen Çamur Şehri dedikleri bir yere gönderilmesinden anlayabiliriz (Nikiforuk, 1996, s. 52). Yine aynı şekilde eski Çin ile Hindistan kaynaklarına bakıldığında hastalığa yakalanan kişilerin hemen öldürüldüğü veya yakıldığı bilinmektedir. Cüzzamın etkilediği yerlerden bir tanesi de şüphesiz Avrupa'dır. Cüzzamlıların kendi başlarına terk edilmeleri Avrupa da yaygındı. Cüzzam hastalığı Ortaçağ da Avrupa'yı öyle bir etkisi altına almıştır ki, yıllarca kıtanın üzerin de adeta bir karabulut gibi dolaşmıştır. Öylesine etkilemiş olacak ki, Avrupa da yazarlar ve siyasetçiler, dışlanma ile terk edilme için sıkı bir benzetmeye ihtiyaç duyduklarında, "sende mi cüzzamlısın" şeklinde bir benzetme ile hala cüzzamı kullanmaktadırlar.

Cüzzamın su aygırından veya Amerika'da endemik bir tür olan armadillo dan gelmiş olabileceği ya da tamamen insana ait bir hastalık olduğu düşünülmektedir. Bilim adamlarının çoğu, hastalığın seyrinde bakteriden çok mikrobu alan kişinin fiziksel durumunun etkili olduğunu ve cüzzamın da AIDS gibi, zayıf bağışıklık sistemlerini etkilediğini belirtir (Nikiforuk, 1996, s. 54). Cüzzam daha çok yikanamayan, yetersiz beslenen ve soğuğa dayanıklı giysileri olmayan kişilerin bağışıklık sistemlerinin de zayıf olmasıyla birlikte yoksulların daha çok yakalandığı bir hastalık olmuştur. Ayrıca günümüzde hala hijyen kurallarına uymuyor olmalarından dolayı Afrika ve Hindistan'da 15 milyon cüzzamlı olması da bizi şaşırtmıyor.

Cüzzamın insan üzerindeki etkileri de içler acısı durumdadır. Yaralar, lekeler, şişlikler ve şekilsizlikler dahil birçok fiziksel deformasyona yol açmıştır. Belirtilerin biçimi, sayısı ve türü, kişinin bağışıklığının ne kadar güçlü olduğuna eşdeğerdir. Cüzzamlılar toplum yapısını büyük oranda etkilemektedir. Bunun bir kanıtı da Katolik Kilisesinin açıklama yapmasından çok rahat anlaşılmaktadır. Kiliseye göre bütün cüzzamlılar günahkârdır ve onlardan uzak durmak Tanrı'nın gazabının açık bir simgesinden kaçınmak demektir. Kilise aleni olarak cüzzamlıları kirlilik tabiri ile simgelemiştir. Kilisenin gözün de cüzzamlılar Tanrının hoşnutsuzluğunun

simgesi olmuştur. Ortaçağ toplumları, cüzzamlıları sadece dinsel nedenlerden dolayı dışlamadı. Fiziksel olarak buruşan suratları, çürüyen kolları ve bacakları, insanları korkutuyordu. Cüzzama yakalananlar On ya da on beş yıl kadar yaşayabiliyorlardı ama fiziksel olarak çürüyen korkutucu bir insan olarak yaşamlarını sürdürebiliyorlardı tabi buna yaşamak denirse.

Görsel 3.1.1 Francesco Traini, Ölümün Zaferi, 1355, fresk. Erişim: 23.01.2024.

<https://archivo.lapatria.com/especiales/papel-salmon/ensayo/iconografia-de-la- peste-negra-342587>

Cüzzam korkusu sanatçıları da etkisi altına almıştır. Ortaçağ ressamaları ve litografileri, gerçek cüzzamlılara yaklaşımdan kaçınmak için, cüzzamlıları kırmızı benekler ile gösteren incil tasvirleriyle yetinmek zorunda kalıyorlardı. 1355’de cüzzamın fiziksel ve ruhsal umutsuzluğunu yansıtan ilk sanatçı, İtalyan ressam Francesco Traini’dir. (Görsel 3.1.1) de görüldüğü üzere *Ölümün Zaferi* adlı kasvetli freskinde, elleri sarılı, burunları erimiş, öfke içindeki sekiz cüzzamlı dilenciği tasvir etmektedir. Solda ayakta duran arka arkaya dizilmiş figürlerden ikincisi elinde “her acının ilacı ölüm saadet bizi terk ettiğine göre, gel de bize son akşam yemeğimizi ver” sözlerinin yazılı olduğu bir kâğıt rulosu tutmaktadır. O dönemde cüzzamlıları sokakta tanımakta çok kolaydır. Hepsi hemen hemen aynı üniformayı giymektedir. Eldiven ve beyaz yünlü elbise giymek zorundaydılar. Maske takmak da zorunluymuştu. Fransa’nın bazı yerlerinde din adamları cüzzamlıların üzerine Fransızcada cüzzam anlamına gelene lèpre’nin baş harfi olan L harfini işlediği bilinmektedir. Cüzzamlıların tanınması için her türlü işaret mevcuttur. Cüzzamlılar genellikle de sağlıklı olanları uyarmak için çan takmaktaydılar

(Nıkıforuk, 1996, s. 57). Bu bağlamda Bernard Von Orley'e ait bir sonraki eserde çan takan cüzzamlı bir figür görülmektedir.

Görsel 3.1.2 Bernard Von Orley, Cüzzamlılar, 1530, tuval üzerine yağlı boya. Erişim: 23.01.2024

<https://argoscelik.blogspot.com/2012/05/salgn-hastalklar-veba-ve-cuzzam.html>

Flaman Rönesans resim sanatı öncüsü olan Bernard Von Orley'e ait *Cüzzamlılar* çalışmasında Ortaçağ Avrupa'sını etkisi altına alan ve Tanrının günahkâr insanları cezalandırması olarak nitelendirilen cüzzam hastalığı işlenmektedir. (Görsel 3.1.2) Çalışmanın arka planında dini mimari bir yapı, önünde ise iyi giyimli birkaç figür hararetle konuşmalar yaparken görülmektedir. Çalışmanın orta bölümünde sağ tarafta süslemeli sütunlardan oluşan ihtişamlı bir yapı onun içinde ise hasta yatan bir figür ve etrafında teselli eder gibi görünen kalabalık bir grup yer almaktadır. Bu kişi resimde yer aldığı konumdan da anlaşılacağı üzere üst sınıftan önemli bir kişi gibi görünüyor. Çalışmanın ön planında ise kıyafetleri yırtık vücutları deforme olmuş kol ve bacakları ters dönmüş uzuvlarını kaybeden figürler tasvir edilmektedir. Orley'in

bu çalışmasında uzuvları deforme olmuş resmin sağ ön tarafında oturan figürün elindeki çan yukarıda da bahsedildiği gibi cüzzamlıları ayırt etmeye yarayan bir nesne konumundadır (Yabalak, 2020, s. 501). Yine bu figürün önünde duran ekmek ve bozuk para cüzzamlıların dilendiğini, siyah renkli iyi giyimli iki figürün ise cüzzamlı ve acınacak haldeki bu insanları oradan uzaklaştırmaya çalışan kişiler olduğu düşünülmektedir. Bu eylem cüzzamlıların toplumda kabul görmeyen ve dışlanan bireyler olduğunun açık bir kanıtıyken sınıf ayrımının da bir göstergesidir.

3.2 ÇİÇEK HASTALIĞI

Çiçek hastalığı da cüzzam gibi en eski hastalıklar arasında yerini almaktadır. İnsanlar üzerinde tahripkar etkiler bırakan çiçek hastalığına ilk olarak M.Ö.1122 de Çin’de rastlandığı bilinmektedir (Özdemir, 2005, s. 16). Osmanlı Devleti zamanında, tabiplerin *cüderî* olarak adlandırdığı çiçek hastalığının Hindistan ve Orta Afrika’da yaygın olduğu bilinmekle beraber Mısır’daki mumyalarda da çiçek hastalığının vücutta açtığı çeşitli yaralar gibi yara izlerine rastlanmıştır. M.S. 506 da Mısır ve Çin arasındaki savaştan dolayı bu hastalık ordular üzerinden iyice yayılım göstermiş ve Avrupa’ya kadar ilerlemiştir. 17.yüzyılda çiçek hastalığı Avrupa’da en yaygın ve aynı zamanda en yıkıcı salgın hastalık olarak bilinmektedir. 18. Yüzyılın başına gelindiğinde bu hastalık dünya nüfusunun hemen hemen yüzde onluk bir kısmını etkileyerek vücutta çeşitli yara izlerine ve çoğunlukla ölümlere yol açmıştır (Sherman, 2013, s. 71). Her yaşta insanda görülen fakat daha çok çocukları etkileyen irinli kabarcıklar şeklinde oluşan ve yüzde lekeler bırakan, vücuttaki ateşi yükselten variola virüsünden kaynaklı bulaşıcı ve ağır bir hastalıktır. Variola major ve minör olmak üzere iki tip olan bu virüsün ilki daha tehlikeli ve öldürme riski yüksektir. Çiçek hastalığındaki bu virüs yaraların içinde bulunur, hastanın kıyafetlerinden kullandığı eşyalardan soluduğu havadan bile bulaşabildiği bilinmektedir. 20. Yüzyılda çiçek hastalığının çok sayıda insanın ölümüne sebep olduğu tahmin edilmektedir. Tarihteki bilinen ilk aşı ise çiçek aşısıdır 1966’da Dünya Sağlık Örgütünün başlattığı kampanya sonucu tüm dünyada çiçek aşısı zorunlu olarak yapılmıştır. Nihayetinde aşılardan sonuç vermiş ve Dünya Sağlık Örgütü 1980 yılında tüm dünyada çiçek hastalığının sona erdiğini ilan ederek bu aşı uygulamadan çıkarılmıştır (Şahin ve Demir, 2020, s. 62- 63-64). Çiçek hastalığı bugüne kadarki salgınlara kıyasla insana ait olan ve tamamen ortadan kaldırılmış tek bulaşıcı hastalıktır.

18. yüzyılın başlarında Osmanlı Döneminde Edirne’de İnokülasyon yöntemi ile hastalığa karşı yapılan çiçek aşısı eski zamanlardan beri Çin ve Hindistan’da uygulanmaktaydı. İnokülasyon (bir kişiye ya da organizmaya başka bir virüs, mikrop yerleştirme eylemidir bir çeşit bağışıklık

kazandırma yöntemi de denilebilir) yöntemi Doğu'da kullanılan çok eski bir uygulamadır. İngiliz büyükelçiliğine bağlı Osmanlı hekimi Emanuel Timonius bu aşı yönteminin Asya kavimlerinde uygulandığı şekliyle Kafkaslardan İstanbula geldiğini ileri sürmektedir. Fakat, *Menafii'l-etfal* adlı risaleden de bilinmektedir ki Osmanlı'da çiçek aşısı daha eski tarihlerden beri uygulanmaktadır. Bu risalede çiçek aşısını bilen bir kişinin İstanbul'a gelerek 5-6 çocuğa aşı yaptığından söz edilmektedir (Keskinbora, 2023). Bir başka deyişle inokülasyon yöntemini hafif şiddette çiçek hastalığına yakalanan kişilerden alınan irinin, çiçek hastalığına yakalanmayanların derilerine atılan çizikler üzerine sürülerek uygulanan bir yöntemdir. Bu uygulama çok daha eski tarihlerden itibaren yapılmaktadır.

Bilim dünyası ise, çiçek aşısını (1713) İstanbul'da'ki İngiliz büyükelçiliğine bağlı olan hekim Emanuel Timonius ve Giacoo Pylarini isimli iki hekim ile o sıralarda Osmanlı'nın başkentinde görevli olan İngiliz elçisinin eşi Lady Mary Montagu'nun yazdıklarından öğrendi. Lady Mary Montagu'nun (1689-1762) İstanbul'da bulunduğu sürede öğrendiği bu tekniğin faydalı olduğunu görüp çocuklarını bu yöntem ile aşılattığı ve yöntemin işe yaradığı bilinmektedir. Bunun üzerine Lady arkadaşına bir mektup yazarak ülkesinde dönemin bu kötü hastalığından ölenleri sormuş uzun yazışmaların ardından ise Osmanlı tabiplerinin hastalığa çare bulduğunu anlatmıştır (Keskinbora, 2023). Dünya tıp tarihine geçen çiçek aşısı ile ilgili tarihi kayıtlardan biri de Lady Montagu'nun bu mektubudur.

Görsel 3.2.1 Ernest Board, İngiliz Dr. Edward Jenner, 8 yaşındaki bir çocuğa ilk çiçek aşısını yaparken, 1796. tuval üzerine yağlı boya. Erişim: 02.02.2024 <https://www.herkesebilimteknoloji.com/haberler/saglik/cicek-asisi-ve-oykusu>

1796 yılında yapılan ressam Ernest Board tarafından yapılan Doktor Jenner'in ilk çiçek aşısını yaptığı bu tabloda tarihi kayıtlarda yerini almıştır. Board bu eserinde İngiliz Dr. Edward Jenner'in yukarıda da bahsedilen bu aşı yöntemini kullanarak çocuğa çiçek aşısı yaptığı anı resmetmektedir. (Görsel 3.2.1) Eserde sol tarafta arkası dönük bir figür çocuğu tutmaktadır. Sağ kolunu doktora uzatan çocuk, doktorun koluna çizik attığını izlemektedir. Bunun üzerine yukarıda bahsedilen teknikten de bildiğimiz üzere daha önce çiçek hastalığı geçiren bir kişinin yaralı derisinden alınan irini süreceği biliniyor doktorun sağ tarafındaki masada beyaz örtünün üzerinde içi irin dolu bir şırınga temizleme mendilleri ve temizleme suyu yer almaktadır.

Görsel 3.2.2 - Görsel 3.2.3 Ressam Alaeddin, Çiçek hastalığının yaralarını gösteren tablolar.

Erişim:

05.02.2024<https://acikerisim.artuklu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12514/1880/Yuvacan%20Atmaca%2c%20Sa%20g%cc%861%c4%b1k%20Kronoloji.pdf?sequence=1&>

Türkiye Cumhuriyet'inin ilk yıllarında dönemin sağlık bakanı Refik Saydam tarafından hazırlatılan *Sıhhi Müze Atlası* halkın sağlık konularında bilgi sahibi olması amacıyla hazırlanmıştır. İçerisinde salgın hastalıklara dair birçok eserin yer aldığı bir kitaptır. O dönemde Sağlık Bakanlığı tarafından 1926'da yayımlanan bu kitabın 68 sayfası mürekkepli ve renkli baskılı resimler içermektedir. Bu resimler salgın hastalıklar hakkında halkın anlayabileceği şekilde resmedilmiş olup hastalığın nedenleri, belirtileri, hastalıktan korunma yöntemleri ve tedavileri hakkında çeşitli bilgiler yer almaktadır. (Görsel 3.2.2 - 3.2.3) Resimlerin Alaeddin adında bir sanatçı tarafından resmedildiğini altındaki imzadan anlamaktayız. Bu kitabın ilgili sayfasında çiçek hastalığı hakkında ayrıntılı bilgi verildikten sonra yedi adet kız ve erkek çocuğunun hastalığa yakalanmış halde ki vücutları kırmızı benekli

şekilde resmedilmiştir (Atmaca, 2016, s. 5). Yukarıdaki görseller bu bahsedilen resimlerden sadece ikisidir. Eserlerde hastalık genel olarak güzel bedenler üzerinde gösterilmiştir. Bu anlatımı ile donuk tıp çizimlerinden bir hayli farklıdır. Sanatçı görmüş olduğumuz bu yağlı boya tablolarında figürlerin bedenlerinde gayet açık şekilde çiçek hastalığının etkilerini göstermiş bu hasta bedenleri tıbbın hizmetine ve halkın yararına sunmuştur.

3.3 SITMA

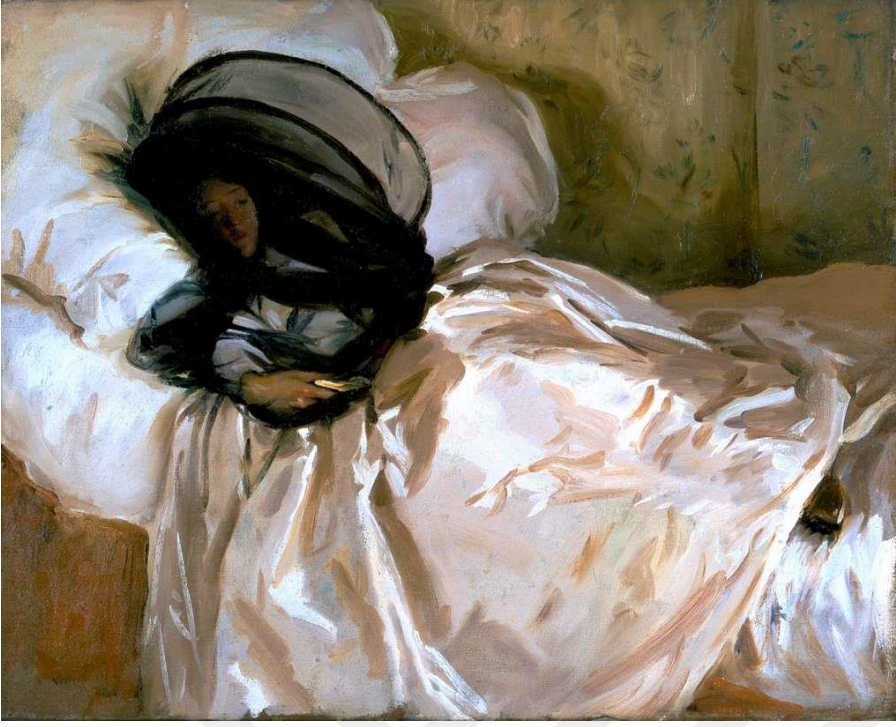
Sıtma eski yıllardan beri bilinen bir hastalıktır ve birçok düşünür bu hastalığın insanlıkla birlikte var olduğunu ileri sürmektedir. Sıtma Afrika'da başlamış, MÖ.1000 yıllarında Çin ve Yunanistan'da kayıtlara geçmektedir. Sıtma, anofel cinsinden dişi sivrisineklerin insanları sokmasıyla bulaşan ateşi yükselten nöbetlere yol açan bir hastalıktır. Bu salgın hastalığın plasmodium parazitinden kaynaklı olduğu bilinip insanın kanına karışan ve çoğalarak, dalak iltihaplarına, yüksek ateşe, kalp çarpıntılarına da neden olduğu bilinmektedir. Plasmodium Paraziti, elverişli ortamlar bulduğunda insanı komaysa sokarak hızla ölüme sürükleyebilmektedir (Nikiforuk, 1996, s. 34). Fakat genelde diğer salgın hastalıklarda da olduğu gibi zayıf bünyeleri daha çabuk etkilemekte ve sağlıklı bir kişinin de bağışıklığını hızla çökerterek beraberinde başka hastalıklara da davetiye çıkardığı bilinmektedir.

Sıtma tarih boyunca insanlığı fazlaca etkileyen tehlikeli salgınlardan biri olup savaş ve kıtlık dönemlerinde elverişsiz ortamlarda yayılım alanını genişleterek ilerlediği görülmektedir. Antik Yunan ve Roma medeniyetlerinin yıkılmasında dahi etkilidir. Sıtma hastalığı Akdeniz Bölgesi'nde çok eski zamanlardan beri süregelen Akdeniz'i kuşatarak bir takım metaforun beraberinde tıbbi incelemeye de konu olmaktadır. Modern tıbbın kurucularından olan Hipokrat'ta, sıtma hastalığını yakinen tanımaktaydı günlük ve gūnaşırı ateş nöbetlerine dair tuttuğu çizelgelerde hastalığı anlatmaktadır. Batakılık suları, durgun ve kirli suları içen "insanların karınları dışarı fırlar aynı zamanda dalakları büyür" diye uyarılmaktadır. Sıtma Anadolu'da ise Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren ara ara epidemilerle kendini gösterdiği görülmektedir. Balkan ve birinci dünya savaşı dönemlerinde ise nüfusun dörtte üçü sıtmadan kaynaklı hastaydılar (Uçar ve Doğan, 2015, s. 115). Hayli yaygın olan sıtmaya karşı o dönemlerde devletlerin elinden gelen tek şey halka ücretsiz kinin (amazon ormanlarında yetişen sıtmaya karşı mücadelede kullanılan bitki) dağıtmaktır.

Görsel 3.3.1 Giulio Aristide Sartorio, Sıtma, 1883, tuval üzerine yağlı boya. Erişim: 06.02.2024
<https://www.ranker.com/list/cause-of-death-ancient-greece-rome/philgibbons>

İtalyan ressam Giulio Aristide Sartorio'nun bu çalışmasında (Görsel 3.3.1) çölü andıran bakımsız ve savruk bir mekan görmekteyiz. Resmin sol tarafında adeta üzerimize doğru gelen diken ve çalılar yer alırken kompozisyonun merkezine iki figür yerleştirilmiştir. Bu figürlerden biri çelimsiz ve yarı çıplak şekilde yerde uzanmış diğeri ise feryat eder halde elleri başında oturmaktadır. Sıtma hastalığına yakalanan bu erkek figürün vücudunda çeşitli morluklar görülmekte ve zayıf bedeni ile sıtmanın insan vücudunda yarattığı tahripkar etki gözler önüne serilmektedir (Yabalak, 2020, s. 519). Adeta kemikleri sayılır hale gelen figürün bozulan anatomisi de ölümün soğukluğunu salgının korkutucu boyutunu bir kez daha hatırlatıyor. Ölen figürün başındaki figür ise ona göre daha sağlıklı bir anatomiye sahipken sıcak renklerde betimlenmiştir. Gökyüzünde ki kasvetli hava da hastalığın kasvetini temsil eder niteliktedir.

Görsel 3.3.2 John Singer Sargent, Cibinlik, 1912, tuval üzerine yağlı boya. Erişim: 10.02.2024

<https://www.whitehousehistory.org/photos/the-art-of-john-singer-sargent-in-the-white-house-photo-1>

John Singer Sargent, (Görsel 3.3.2) resmin merkezine yatakta yatan bir figür yerleştirmiştir figürün başındaki siyah korumalık ise dönemin sıtma salgınına yayan sivrisineklerden korunmak içindir. Figürdeki cibinlik ile sanatçı hastalığın yarattığı kaygı ile insanların günlük hayatlarını bu şekilde geçirdiklerini anlatmaktadır. Beyaz kabarık yatakta uzanan kadının elinde de kitap tuttuğu görülmektedir yani anlıyoruz ki cibinlik hastalıktan korunmak için günlük hayatın rutini haline gelmiştir (Yabalak, 2020, s. 521). Sıtma, hastalığa yakalanmamış insanların sosyal hayatındaki değişimler ile varlığını gösterirken sanatçı da bu eserde cibinlik nesnesini sıtma hastalığı ile bağdaştırarak izleyiciye aktarmaktadır.

3.4 FRENGİ

Frengi çoğunlukla cinsel yolla bulaşan lakin bunun dışında, frengili bir hastanın hasar görmüş yaralı dokusu ile temas ya da frengiye yakalanmış hamile bir anneden bebeğe geçmesi gibi çeşitli nedenlerle bulaşan Treponema Pallidum adlı bakteriden kaynaklı bir hastalıktır. Bunun yanı sıra Türkçe sözlükte de genellikle cinsel yolla bulaştığı ve eğer tedavi edilmezse inme, körlük, delilik gibi sonuçlara yol açan vücut ve akıl açısından hasarlı nesillerin ortaya çıkmasına yol açan hastalık şeklinde tanımlanmaktadır (Akalin, vd. 2011, s. 832). Hastalığın Rönesans'tan

itibaren var olduğu bilinmesine rağmen bilim insanları hastalığın net başlangıç tarihini söyleyememektedir.

Nikiforuk Mahşerin Dödüncü Atlısı Kitabında: Haiti ve Karayipler'e giden Kristof Kolomb'un ve mürettebatının Amerika kıtasının keşfi sırasında mikrobu kıtaya taşıdığını söylemektedir. Yerli kadınlarla birlikte olan Kolomb ve mürettebatı sonrasın da Avrupa da birlikte oldukları kadınlara hastalığı bulaştırmış ve bu şekilde yayılarak dünyayı etkileyen bir salgına dönüşmüştür. Hastalığın bulaşma şekli ve sonrasında oluşan etkiler sebebiyle tüm ülkelere utanç nedeni olmuş bu sebeple ülkeler birbirini suçlamıştır bunun yanı sıra hastalığın adı her ülke tarafından farklı adlandırılmaktadır. Fransızlar 'Napoliten hastalığı', Ruslar, 'Polonya', Almanlar ve İngilizler 'Fransız hastalığı' derken, Araplar Yahudileri, İranlılar Türkleri suçladılar, Türkler ise Hristiyan hastalığı adını verdiler (Nikiforuk, 2001, s. 122). Adeta ülkeler birbirlerini suçlayarak kendilerinden bu utanç yükünü atıyorlardı.

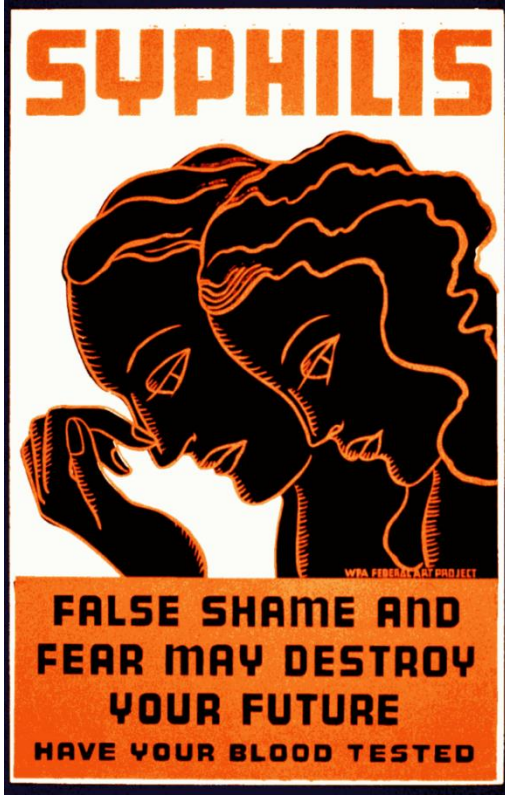
Hastalığın giderek yayıldığı, 18. ve 19.yy'da büyük bir salgın halini aldığı bilinmektedir. Tarihsel süreçte birçok salgın hastalığın sanatta yer bulduğu gibi frengide vücutta meydana getirdiği deformasyonlardan dolayı resim sanatına yansımıştır. Frenginin yaygın bulaş sebebinin cinsel yolla olması, utanılan çaresiz bir hastalık olarak görüldüğu için hastalığa karşı bilgilendirici ve uyarıcı niteliğinde çeşitli posterlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra sanatçılar, eserlerinde bu hastalığa yer verirken figürün vücudunda oluşan deformasyonları abartarak betimlemişlerdir. Bu betimlemelerin bir diğer nedeni ise pek çok sanatçı ve düşünürün bu hastalığa yakalanmış olmasıdır. Buna örnek olarak yazar ve sanat eleştirmeni olan John Berger, Picasso'nun Başarısı ve Başarısızlığı adlı kitabında Picasso'nun da bir dönem zührevi bir hastalıkla savaştığını buna bağlı olarak hastalığın etkilerinden olan kör olma korkusu yaşadığından bahsetmektedir (Berger, 2003, s. 52- 53). Bu söylemden Picasso'nun da frengiye yakalanmış olabileceği düşünülmektedir. Günümüzde ise frengiyi oluşturan bu bakterinin etkisi azalmış olsa da hala cinsel yolla bulaşan hastalıklar arasında yer almaktadır (Özdemir, 2020). Aşağıda frenginin sanata yansımalarından biri olan Albrecht Dürer'e ait eseri ve bilgilendirici posterini görmekteyiz.

Görsel 3.4.1 Albrecht Dürer, Frengili Adam, 1496, renkli ahşap baskı. Erişim tarihi: 28.03.2024
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:D%C3%BCrerSyphilis1496.jpg>

Frengi hastalığı ile ilgili bilinen ilk çalışma (Görsel 3.4.1) Albrecht Dürer'in *Syphilitic Man* Frengili Adam adlı ahşap baskısıdır. Bu figürün üzerinde ki kıyafet Avrupa'da 15. ve 16.yy'da paralı askerlerin giydiği üniformadır. Buradan da anlaşılacağı üzere figür derisinde belirgin yaraların görüldüğü paralı bir asker tasviridir. Theodore Ulsenius adlı hekimin hastalığa karşı uyarıcı yazısı ile birlikte bu resim basılmıştır. Figürün vücudunda ki yaralardan hastalığın bir hayli ilerlediği görülmektedir (Eisler, 2009, s. 48). Bu görselde ki askerden de anlaşılacağı üzere hastalık paralı askerlerin taşıyıcı olduğunu gözler önüne seriyor. Eserde dikkat çeken unsurlar arasında figürün başının üzerine bulunan dünya şeklinde bir küre içinde ayları temsil eden hayvan görselleri ve çeşitli semboller yer almaktadır. Bu sembollerin burçları karşılayan astrolojik anlamları da olduğu düşünülmektedir. Diğer dikkat çeken unsurlar arasında figürün iki yanında yer alan bayraklar ve figürün alt kısmında yer alan üzerinde güneş şekli olan bir sembol bulunmaktadır. Bu simgeler ortaçağda hastalığın kökeninin tam olarak bilinmemesi

sebebiyle bir takım doğaüstü güçlere atfedildiğini göstermektedir (Çalışkan, 2021, s. 2463). Cüzzamda ve bu tez kapsamında bahsedilen diğer salgınlarda da hastalığın ortaya çıkışının Tanrının cezası, uyarısı anlamında değerlendirildiği ya da doğaüstü bir takım güçlere atfedilerek pek çok nedene bağlandığı görülmektedir.

Görsel 3.4.2 Bir kadın ve bir erkeğin utanç içinde başlarını öne eğişini gösteren frengi testi posteri, circa, 1936. Erişim: 30.03.2024 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Frengi>

Frengi hastalığının en yaygın bulaşma şekli cinsel yolla olduğu için toplumsal bir utanç kaynağıdır. Bu sebeple uyarıcı ve bilgilendirici olması amacıyla (Görsel 3.4.2) posterlere başvurulmuştur. Bunun yanında hasta kişinin kişisel eşyalarının kullanılması da hastalığın daha çok kişiye bulaşmasını artıran diğer bir etkidir. Hastalığa yakalananlar bir süre sonra açık şekilde vücudundaki deformasyonlardan tanınmaktadır. Bu sebeple hastalığın toplum içerisinde de kabul görmemesi nedeniyle insanlar tecrit edilmiştir. Bu da frenginin fiziksel deformasyonlarının yanında psikolojik dışlanmayı da beraberinde getirmiştir (Kılıç, 2014, s. 298). Bu ruhsal çöküntüden kaynaklı olarak posterde yan yana duran kadın ve erkek figürü başını öne eğmiş şekilde betimlenmektedir. Posterin üzerindeki bilgilendirme amaçlı yazılan

yazıda ise “*Frengi yanlış utanç ve korku geleceğinizi mahvedebilir kanınızı test ettirin*” yazısı yer almaktadır.

4. PANDEMİ KAPSAMINDA ELE ALINAN SALGIN HASTALIKLAR

4.1 Veba

Veba eski çağlardan 19.yüzyılın sonlarına kadar sırasıyla endemik, epidemik, pandemik olmak üzere yüz gösteren ve birçok insanın ölümüne yol açan bir hastalıktır. Veba, islam dünyasında tâ’ûn, Batı dünyasında çoğunlukla Black Death yani Kara Ölüm ya da Kara veba olarak adlandırılmaktadır. Farklı dillerde ise plague, peste, pastilentia olarak da isimlendirilmektedir. Yersinia pestis adı verilen bakteriden kaynaklı bir enfeksiyondur. Ortaçağda Avrupa’da büyük felakete yol açan veba salgınının kaynağı girişte de belirtildiği gibi çok daha eskilere gitmektedir. MÖ. 500’lerde Mısır ve Filistin olmak üzere pek çok yerde var olduğu bilinen veba salgını 14. Yüzyılda Avrupa’yı da etkilemiştir. Roma imparatorluğunun yıkılmasına dahi yol açan veba 1720 yılında yaşanan son salgına kadar farklı tarihlerde Avrupa’da görülmeye devam etmiştir. 17.yüzyılda Avrupa’da nüfusun yaklaşık üçte birinin salgından dolayı hayatını kaybettiği bilinmektedir (Nikiforuk, 1991, s. 57). Yani vebanın farklı dönemlerde şiddetinin değişerek tekrar ortaya çıktığı ve hastalığın isminin ülkeler arasında farklılık gösterdiği görülmektedir.

Veba ile ilgili literatür tarandığında yayılım şeklinin ticaret yolları olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa ticaret gemilerinde bulunan hastalıklı farelerin öncelikle liman şehirleri olmak üzere tüm Avrupa’ya hastalığı yaydığı bilinmektedir. Ortaçağda kara veba olarak isimlendirilen salgının nedenleri araştırıldığında, hızla artan nüfus ve beraberinde insanların temizliğe dikkat etmemesi hatta üstüne kilise ve çevresinin bu dikkat etmeyişi bir kutsallık olarak görmesi etkili olmuştur (Nikiforuk, 1991, s. 58). Bununla beraber tıpkı cüzzamda olduğu gibi bazı din adamlarının da vebayı Tanrının laneti insanları cezalandırması olarak gördüğü bilinmektedir. Temizliğine dikkat etmeyip hastalığın fare ve pirelerden kaynaklı olabileceğine ihtimal vermeyen ve fareler ile neredeyse iç içe yaşayan insanlar bu salgının bedelini ağır ödemişlerdir.

Avrupa’da etkileri yıkıcı boyutta olan veba, Osmanlı’da devletin kuruluşundan yıkılışına kadar az sayıda ve belli zaman aralıklarında görülmüştür. Genel kapsamda veba salgınının farelerden ve gerekli temizliğe dikkat etmemekten kaynaklı çoğaldığı bilinmektedir. Osmanlı da islam dininin temizlik hassasiyeti ve hastalığı bulaştıran fareleri hoş görmemesi bununla beraber toplumun bu fareleri evlerinden ve iş yerlerinden olabildiğince uzak tutmaya çalışmasıyla

hastalığın etkilerinin azaldığı bilinmektedir (Ayar ve Kılıç, 2017, s. 166-167). Osmanlı zamanında dininde bir gerekliliği olan temizlik ve hijyen kurallarına uyulması hastalığın sebep olduğu yıkımların etkisini diğer ülkelere göre daha da hafifletmektedir.

Veba'nın en bilindik iki farklı çeşidi vardır. Bunlardan biri hıyarcıklı veba diğeri ise akciğer vebasıdır. Hıyarcıklı vebadan ölüm oranı %50'lerde iken, akciğer vebasında bu oran %90'lardan fazladır. (Kılıç, 2020, s. 21). Virüsü taşıyan pirenin ısırması sonucu vücutta etkileri başlayan hıyarcıklı vebada, öncelikle vücutta siyah lekeler belirmektedir bunun yanında koltuk altında, boyun bölgesinde ve kasıklarda şişlikler oluşmaktadır ve hızla insanı ölüme sürüklemektedir. Akciğer vebasısı ise virüsün akciğerlere inmesiyle hızla vücuda yayılmakta ve burun kanamasına sebep olmaktadır. Hastalığı taşıyan kişinin nefesinden, öksürüğünden ve tükürüğünden bulaşan akciğer vebasısı, yakalanan kişiyi yirmi dört saat içerisinde öldürmektedir. Vebaya kara ölüm denilmesinin sebebi virüsten kaynaklı ateşin yükselmesi ve derinin mor-siyah bir renge dönüşmesi gibi düşünülse de asıl sebep veba'nın büyük yıkımlara neden olmasıdır (Tekin, 2021, s. 334). Veba salgının etkileri toplumda çok derin izler bırakmış sanatçıları da bir hayli etkilemiştir. Avrupa'da 14.yüzyıldan 18.yüzyıla kadar görülmeye devam eden veba salgını ve bu salgının ortaya çıkardığı kötü ruh hali sanata konu olmuştur. Ortaçağ Avrupa sanatı incelendiğinde eserlerde iskeletler, deforme olmuş figürler, şeytan tasvirleri gibi pek çok sembol kullanıldığı görülmektedir. Veba salgınının yarattığı korku dolu trajik yaşantılar Rönesans sanatçıları tarafından betimlenmiştir (Çınar, 2013, s. 18). Bu betimlemelerde salgının kaynağı olarak nitelenen doğaüstü yaratıklar dikkat çekmektedir.

Görsel 4.1.1 Jacopo Tintoretto, Saint Roch Hastanesinde Vebalılar, 1549, tuval üzerine yağlı boya.

Erişim:20.04.2024

https://www.academia.edu/7155394/A_Plague_Saint_for_Venice_Tintoretto_at_the_Chiesa_di_San_Rocco_2012

Rönesans sanatçısı Jacopo Tintoretto'nun, 1549'da yaptığı bu tabloda (Görsel 4.1.1) Venedik'te görülen veba pandemisinde hastaların karantinaya alındığı bir hastaneyi resmettiği görülmektedir. Resme ilk baktığımızda ikiye bölünmüş bir kompozisyon görüyoruz. Üst taraf arka plana doğru koyu ön taraf ise yer yer figürlerin üzerine yansıyan bir ışıkla aydınlatılmıştır. Resmin merkezinde başında hale olan bir aziz yer almakta ve hastaları iyileştirdiği anlaşılmaktadır. Yine etrafında yarı çıplak ve aciz şekilde yardım bekleyen figür topluluğu görülmektedir. Sanatçı vebanın sebep olduğu acıyı figürlerin yüzüne ustaca betimlemiştir. Koyu karamsar tonlarda yapılmış olan eserde tüm figürlerin yardım bekler bakışları tek bir noktada resmin merkezinde bulunan azizin üzerindedir. Azizin kendilerine de şifa vermesini bekleyen hastalar acı içerisinde betimlenmiştir. Sanatçının eserde erkek figürleri yarı çıplak ve hasta şekilde betimlerken kadın figürlerin çoğunu ve azizi giyinik bir şekilde ve hastalara yardım ederlerken resmetmiştir. Tintoretto bu betimlemesiyle Ortaçağda veba salgının ilahi bir mesaj ile Tanrı tarafından gönderilen ceza olduğuna olan inancını göstermektedir.

Veba hastalığının Ortaçağda insanlar tarafından algılanması üzerine Akın; “Antikçağ'da ve Ortaçağ'da yaşanan büyük çaplı bu salgının pandemiye dönüşmesini temizliğe dikkat etmeyişi ya da sağlıksız yaşama dayandırmak yerine, direkt doğüstü güçler ve Tanrı'nın gazabına dayandırmaktadır. Bunun sebebi vebanın her alanda görülen felaket boyutlarındaki yıkıcı etkisinden kaynaklanıyor” şeklinde değerlendirmiştir (Akın, 2018, s. 251).

Görsel 4.1.2 Paulus Fürst, Doctor Schanabel Von Rom, 1656, Gravür, British Museum. Erişim:

23.04.2024 <https://course-exhibits.library.dartmouth.edu/s/anthro7/item/1100>

Veba kapsamında ele alınan eserlerden en bilineni Paulus Fürst'ün 'Doctor Shanevel Von Rom' eseridir. (Görsel 4.1.2) Bu eserin adeta veba salgını ile özdeşleştiği bilinmektedir. Resmin merkezinde ön planda büyük bir figür betimlenmiştir. Bu figür salgından etkilenen hastaları muayene eden doktor Eugen Hollander'ın tasviridir. Detaylı inceleyecek olursak ilk dikkat çeken figürün yüzünde ki gagayı andıran maskedir. Bu maskenin kullanım amacı o dönemde hastalığın koklama yolu ile de yayıldığı düşünülmesidir. Figür incelenmeye devam edildiğinde başındaki siyah şapka ve koruyucu uzun siyah kıyafeti de aynı şekilde dikkat çekmektedir. Yine figürün elinde bulunan bastonun, vebalılarla teması kontrol etmek için kullanıldığı bilinmektedir. (Parıldar, 2020, s. 22). Resmin merkezinde yer alan ana figürün arka planında benzer kostümlü insanların kaçtığı görülmektedir. Üzerinde Latince bir metin bulunan çalışmada yer alan kostüm, Avrupa'da vebaya yakalanmış hastaları kontrol ederken doktorlar tarafından kullanıldığını belirtmektedir. Kostümle ilgili *Ortaçağ Gerçekleri ve Kurguları* isimli kitabın yazarı profesör Winston Black, doktorların eldiven, pelerin ve bronz

maske içerisine şifalı otlar yerleştirdiğini bu sayede hastalığın bulaşma riskini azaltacağını düşündüğünü ifade etmektedir (Black, W. 2019, akt. Yabalak, 2020, s. 505). Söz konusu eserin gerek doktorların giydiği ürkütücü kıyafetten gerekse hastalığın oluşturduğu ölüm korkusundan kaynaklı insanları büyük bir dehşete düşürdüğü gözlemlenmektedir.

Görsel 4.1.3 Nicolas Poussin, Ashdod Salgını, 1630-1631, Tuval üzerine yağlı boya, Louvre Müzesi, Paris. Erişim: 25.04.2024 <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/angelo-caroselli-the-plague-at-ashdod-after-poussin>

Veba salgınının konu edinen bir diğer önemli eserde Nicolas poussin'e ait olan *The Plague Ashdod* (*Asdod Vebası*) isimli çalışmadır. Tintoretto'nun çalışmasında olduğu gibi Poussin de 1630'lu yıllarda etrafı kasıp kavuran vebanın İtalya'daki yansımalarını betimlemiştir. Nicolas Poussin bu çalışmada (Görsel 4.1.3) bize hem Yahudi hem de Hristiyan mitolojisinde geçen bir hikâye üzerinden veba salgının yaratmış olduğu dehşeti ve korkuyu anlatmaktadır. Yapıt İsraililerin Mısır'dan göçü esnasında Filistinliler ile aralarında geçen savaş ve kayıp kutsal ahit sandığının hikâyesi üzerine kurgulanmıştır. Söz konusu sandığın Filistinliler tarafından çalınıp Ashdod'a getirilmesi ve Dagon Tapınağına yerleştirilmesinin ardından yaşanan olaylar aktarılmaktadır. Tapınağın içinde korunmakta olan Filistinlilerin bereket Tanrısı Kutsal Dagon'un heykeli, nedeni bilinmez bir şekilde düşüp kırılmıştır. Eski Ahitteki hikâyede bu

durum Tanrının ilahi bir işareti ve cezası olarak yorumlanmaktadır (Başar, 2022, s. 67). Bu hikâyeden yola çıkarak başlarına gelen olumsuzluklar savaşlar, kıtlıklar, kutsal sandığın kaybı gibi olayların veba salgını ile bağdaştırıldığı görülmektedir.

Romalı hatip Agostino Mascardi, 1630 tarihli mektubunda art arda yaşanan felaketleri “ Kentin terk edilmiş harabe görüntüsü, kalbi olan herkeste derin bir üzüntü yaratmaktadır. Savaşın yıkımı yanında, açlıktan ve vebanın hızla yayılmasından kırılan insanlar tarafından terk edilen, cesetlerle dolu yıkık kente tanıklık edenler gözyaşlarına boğulmakta” şeklinde aktarmaktadır (Aktaran Akpınar, 2017, s. 153). Poussin’in bu eseri yakından incelendiğinde, kentin sokaklarında kaçışan insanlar görülmektedir. Çocuk yaşlı genç her yaştan veba kurbanı resme dahil edilmiştir. Sokakları dolduran cesetler bir grup insan tarafından taşınmakta bir grup insan ise bu aciz durumdaki hastalara dokunmakta tereddüt etmektedir. Veba salgınının etkisiyle yayılan kötü koku veya o dönemde vebanın koku ve nefes yoluyla da bulaşabileceği düşüncesinden dolayı insanlar ağızlarını ve burunlarını kapatmış şekilde tasvir edilmektedir. Yerde yatan kurbanların hastalık nedeniyle solan ten renkleri, yüzlerindeki çaresiz ifadeler ve figürlerin telaşlı havası salgının ürkütücü atmosferini yansıtmaktadır. Sanatçının eserinde kullandığı güçlü anlatım dili, yaşanan trajediyi gözler önüne sermekte ve yapıta tarihi bir belge niteliği kazandırmaktadır.

Görsel 4.1.4 Arnold Böcklin, Plague Veba, 1898, ahşap üzerine tempera, İsviçre sanat müzesi.

Erişim: 28.04.2024: <https://www.artchive.com/artwork/the-plague-1898-by-arnold-boecklin/>

Vebaya ilişkin inceleyeceğimiz bir başka eser Arnold Böckli'e ait 1898'de yapılmış *veba* adlı eseridir. (Görsel 4.1.4) Sembolik nesnelere yer aldığı bu eserde kompozisyonun ortasında devasa bir yaratık ve üzerinde çelimsiz ürkütücü bir iskelet yer almaktadır. İskeletin elinde ölümlü simgeleyen nesnelere bir tanesi olan tırpan bulunur. Resimde betimlenen bu sokak görüntüsünde hastalıktan yerlere düşmüş figürler vardır. Resmin ön kısmında beyaz kıyafetli bir kadın cesedi görülür. Sevdiklerini kaybetmenin acısı ve dehşeti içinde üzerine kapanmış bir başka kadın figürü tasvir edilmiştir. Böcklin'in çalışmasında ki tek canlı renk yas tutan bu kadın figürün elbisesidir. Buradan da anlaşılacağı üzere veba salgını zengin fakir herkesi etkisi altına almıştır. Bu canlı renge karşın diğer sarı ve yeşil renkler soluk tonda kullanılmıştır. Yine eserde yer alan uçan yaratığın üst kısmında gökyüzünde oluşan toz bulutu ve geçtiği yerde insanların can verirken haldeki tasviri vebanın neden olduğu dehşeti gözler önüne sermektedir (Yabalak, 2020, s. 510). Çalışma genel anlamda değerlendirildiğinde sanatçıların veba konusu karşısında yaşanan dehşeti doğrudan ya da dolaylı olarak ele aldığı görülmektedir. İncelenen

eserlerde, sanatçılar salgınlar karşısında yaşadıkları çaresizliği, korku ve dehşet halini eserlerine doğrudan ya da dolaylı olarak aktarmaktadır.

Görsel 4.1.5 Antoine-Jean Gros, Napolyon'un Vebalı Hastaları Ziyareti, 1799, tuval üzerine yağlı boya, Louvre Müzesi, Paris. Erişim: 29.04.2024 <https://www.wga.hu/support/viewer/z.html>

Antoine-Jean Gros'un bu tablosu da (Görsel 4.1.5) Poussin'nin eseri gibi vebaya dair tarihi nitelik taşıyan bir tablodur. 1799 yılında Fransızlar tarafından işgal edilen Yafa'nın (günümüzde İsrail'de bulunan bir liman şehridir. Tam adı Tel Aviv-Yafa olarak geçmektedir) işgali ardından yüz gösteren veba salgınıyla ölen askerlerin içler acısı hali ve Napolyon'un bu hastaları enteresan ziyaretini konu almaktadır. Bu enteresan temanın Napolyon'un bu ortama gelmesi üstelik hastaların vebalı vücuduna dokunması hiç de alışık olunmayan bir durumdur. Üstelik seferden geri çekilme sırasında Yafa'da vebaya yakalanan askerlerin zehirlenerek ölümünü emretmiştir (Erkan, 2017, s. 118). Fakat bu tavrı insani bulunmayarak uygulanmamış olup üzerine Fransa'da büyük tepkilere yol açmıştır. Bu olay üzerine Napolyon olumsuz havayı ve tepkileri ortadan kaldırmak amacıyla David'in öğrencisi Gros'a bu tabloyu yaptırmıştır. Gros bu resmi yaparken David'in "Horaca Kardeşlerin Yemini" isimli tablosundaki kompozisyondan yararlanmıştır. David çalışmasında 3 kemer kullanarak 3 farklı insanın evrenini temsil etmektedir. Gros ise 4 kemer kullanarak 4 farklı insanın evrenini anlatmayı

amaçlamıştır. Bunlar Napolyon, askerler, vebalılar ve ölümler. Gros olayın geçtiği mekanı bir cami avlusunda betimler. Resmin merkezinde iki kemer iki farklı dünyaya açılan pencereyi temsil etmektedir. Tam resmin merkezindeki kemere bakıldığında Yafa'nın duvarlarının arkasında yer alan kalede Fransız bayrağı görülmektedir. Yanında bulunan kemere bakıldığında ise caminin minaresinin en tepesinde haç sembolü yer almaktadır. Bu semboller Yafa'nın artık bir Fransız toprağı olduğunu simgelemektedir (Erkan, 2017, s. 119). Olayın geçtiği dönemde Yafa, Müslüman Arap topraklarıdır bu da resimdeki figürlerin giyiminden anlaşılmaktadır. Resim detaylıca incelendiğinde sol tarafta zengin görünümlü bir adamın hastalara ekmek dağıttığı görülmekte hemen yanındaki figürde ekmek sepetini tutmaktadır. Bu figürlerin arkalarında kalan kırmızı yeşilli ve şapkalı iki zencinin ölümleri taşıdığı düşünülmektedir. Resmin merkezinde bulunan kemerlerin altında Napolyon, subayları, hastalar, doktor ve yardımcısı olduğu düşünülen figürler yer almaktadır. Koltuk altında veba belirtisi olan hastaya dokunan Napolyon'un güçlü bir ışıkla betimlendiği görülür. Kompozisyonun merkezine bakıldığında Napolyon'un önünde yarı çıplak haldeki diğer hastayı tedavi eden giyiminden Arap olduğu düşünülen bir doktor görülmektedir. Resmin sağ tarafında gözünde bant bulunduğu için kör olduğu izlenimi veren bir figür yer almaktadır (Erkan, 2017, s. 120). Burada veba salgını nedeni ile insanların görme yetisini bile kaybedebileceğine dair bir vurgu vardır.

4.2 KOLERA

19. yüzyılın en ölümcül hastalığı olarak bilinen kolera, 'vibrio cholerae' adlı bakterinin neden olduğu bir bağırsak enfeksiyonu olarak tanımlanmaktadır. En az veba kadar yıkıcı etkileri olan küresel boyutta bir salgındır. 1961 yılına kadar tüm kıtaları etkisi altına alan, etkileri oldukça yıkıcı olan kolera salgınının 7 büyük pandemiye yol açtığı bilinmektedir. İlk olarak Hindistan'da görülen kolera epidemik bir haldeyken ticaret nedeniyle 1817'de Hindistan'ın diğer bölgelerine de yayıldığı bilinmektedir. Hastalığın yayılma oranı arttıkça dünyanın pek çok yerinde görülmekle birlikte milyonların ölümüne sebep olmuştur. (Türk, Ak Bingöl, Ak, 2020: 619). 1881 yılın da Osmanlı Devleti'nde de görülen bu hastalık Balkan savaşlarında büyük kayıplara neden olmuştur (Ayar, 2007, s. 30-32). Bu da salgınların savaşları bile ne denli olumsuz etkilediğinin bir göstergesidir.

İlkçağlardan bu yana Hindistan'ın yerel hastalığı olarak bilinen koleranın, artan nüfus ve ticaret kaynaklı pek çok ülkede farklı zaman dilimlerinde görülmeye devam etmiştir. Bu sebeple hastalığın tarihsel süreci araştırılırken karmaşalar yaşanmaktadır. Koleranın Hindistan'dan yayılmasının en dikkat çekici sebeplerinden bir tanesi Gani Nehri'nin kutsal

olarak görülmesi ve insanların bu nehirde yıkanmasıdır (Yılmaz, 2017, s. 29). Hindistan'ın sıcak havası ve hijyenik olmayan hallerde yıkanan insanların, bakterilere yayılmak için adeta ortam oluşturduğu düşünülmektedir.

Koleranın Avrupa'ya ve diğer kıtalara yayılmasında birçok etken vardır. Hızla artan dünya nüfusu, batıya uzanmakta olan ticaret yolları, İngiliz sömürgeleri bu etkenlerin başında gelmektedir (Yaşayanlar, 2015, s. 11-12). Özellikle İngilizler tarafından Avrupa'ya yayıldığı düşünülen kolera salgılarının 1830'lu yıllarda felaket boyutlarına gelmiştir. Bu hastalığa yakalananlar, maalesef ilk belirtilerinin ardından saatler içerisinde hayatını kaybetmektedir. (Evans, 1987, s. 230). Bu ani ölümler de toplumu derinden sarsmış ve büyük korkular yaratmıştır.

Koleranın insan vücuduna olan etkilerine bakıldığında 'vibrio cholerae' bakterisinin sebep olduğu enfeksiyon bağırsakları etkileyerek şiddetli ishale yol açmıştır. Günümüzde de hala binlerce kişinin ölüm sebebi olan koleranın aslında tedavisi mümkündür. Bu da oral rehidrasyon tedavisi olarak bilinmektedir. Ağızdan sıvı takviyesinin verilmesiyle vücudun kaybettiği su, sodyum, potasyum, klor, bikarbonat gibi ihtiyaçlarını karşılayarak tedavinin mümkün olduğu bilinmektedir (Yılmaz, 2017, s. 30). Hijyen ve sağlık imkânları iyi olan toplumlarda hastalık ya görülmemiş ya da etkileri az olmuştur. Bu nedenle su sıkıntısı çeken kirli suları içen ve hijyen yoksunu toplumlarda hastalığın şiddetinin oldukça ağır geçtiği bilinmektedir. Koleranın tüm kıtalara yayılmasıyla birlikte sebep olduğu ani ölümler, toplumları her açıdan etkisi altına alarak sanatın da konusu olmuştur.

Görsel 4.2.1 Alfred Johannot, Orleans Dükü Kolera Salgını Sırasında Hotel-Dieu'da Hasta Ziyaretinde, 1832, tuval üzerine yağlı boya. Erişim: 29.04.2024 <https://www.art-prints-on-demand.com/a/johannot-alfred/the-duke-of-orleans-visit.html>

Fransız ressam Alfred Johannot, Avrupa'yı kasıp kavuran kolera salgınına *Orleans Dükü Kolera Salgını Sırasında Hotel-Dieu'da Hasta Ziyaretinde* (Görsel 4.2.1) adlı tablosunda izleyiciye aktarmaktadır. Kolera'nın Fransa'da yaratmış olduğu dramı, oldukça kalabalık bir kompozisyon ile kasvet havası içerisinde betimlemiştir. Resimde gri renkli viraneyi andıran binanın önünde kalabalık gruplar şeklinde figürler yer almaktadır. Kompozisyonun merkezindeki figür üzerinde askeri kıyafet olan Orleans Dükü'dür. Dükün arka kısmında iki asker ve siviller görülmektedir. Kompozisyonun ön tarafında sağa ve sola yığılmış kalabalık gruplar bitkin ve yarı baygın halde Düke dertlerini anlatmak için bekler. Johannot bu çalışmasında Düke yakın olan figürlerin üzerinde etkili bir ışık kullanarak hastaların ve yardım bekleyenlerin Dükün etrafını sardığını figürlerin portrelerindeki çaresizlik ve acıyı bu yolla izleyiciye aktarmaktadır. Resmin genelinde hâkim olan renkler soğuk toprak tonlarıdır. Resmin sağında çaresizlikten bir grup insan ağlamakta soldaki insanlar ise çaresiz yakarışlarla Dükten yardım istemektedir. (Yabalak, 2020, s. 517). Salgının şiddeti ve büyüklüğü kalabalık insan grubu üzerinden aktarılmak istenmiş önde yer alan baygın veya ölü figürlerin tasviri ile de bu mesaj pekiştirilmiştir.

Görsel 4.2.2 Koleraya yakalanmış Venedikli Kadın, Wellcome Kütüphanesi, Londra İkonografik Koleksiyonları. Erişim: 30.04.2024 https://branchcollective.org/?ps_articles=pamela-k-gilbert-on-cholera-in-nineteenth-century-england

Sonuç olarak tıpkı diğer salgınlar gibi kolera da 19. yüzyılda etkileri yaygın olarak görülen ve sanata konu olan bir salgın hastalıktır. Sanatçılar hastalığın karşısında yaşayan bu çaresizliği resimlerine aktararak hastalığın insan bedenine ne gibi etkileri olduğunu eserlerine gerek renk tonları gerekse figürün yüz ifadesindeki acı ile işlemişlerdir. Kolera salgını üzerine yapılmış çalışmalar arasında hastalığın insanda yarattığı etki özellikle bu resimde (Görsel 4.2.2) çarpıcı şekilde görülmektedir. Kolera açısından önemli olan bu tabloda iki kadın figür vardır. Esasen ikisi de aynı kişidir. Sanatçısı bilinmeyen bu resim de yirmi üç yaşında olduğu ileri sürülen bu kadın figüre ait hastalık öncesi ve sonrası bir portredir. Soldaki portreye bakıldığında gayet sağlıklı canlı renk tonları kullanıldığı, sağdaki portrede ise figürün yüz hatlarında hastalığın yarattığı etkiyle solgun bitkin bir halde resmedilmiştir. Kolera sonrası kadının vücudunda susuzluğun etkisi ile cildin kuruması ve solması gözünün etrafındaki koyuluklar dudagının morluğu ve kemiklerinin sayılır vaziyetteki tasviri ile adeta ölümün soğuk yüzü izleyiciye aktarılmaktadır (Ogen, 2020). Kolera salgını üzerine yapılan resimlerde sanatçılar özellikle kullanılan renklerle, morarmış dudaklar, gri tonlarda yapılan soluk tenlerle ifade biçimini güçlendirmektedirler.

Görsel 4.2.3 Horace Vernet, Melpomene de Kolera, 1833-34, kağıt üzerine yağlı boya. Erişim: 02.05.2024 <https://www.mutualart.com/Artwork/Study-for--the-cholera-on-board-the-melp/FD8517EDC89DF2AD>

Fransız ressam Horace Vernet bu resminde kolera salgını esnasında insanları karantinaya almak amacıyla kullanılan bir gemiyi betimlemektedir (Görsel 4.2.3). Kompozisyonun merkezinde yerde yatan bir figür yer alır. Figürün yüzü izleyiciye dönük şaşkın ve acı çeker biçimde betimlenirken bu figürün solunda yüzü aşağı eğik bir figür ve sağında elini başına koymuş çaresiz bir figür yer alır. Hemen arkasında duran figür ise gemide yer alan topun ipini tutmuş yüzünde acı bir ifade ile arkada ayakta yer alan görevlilerden yardım ister vaziyettedir. Bu görevliler kıyafetlerinden de anlaşılacağı üzere şapkalının geminin kaptanı olabileceği diğer figürün ise doktor olabileceği tahmin edilmektedir. Kompozisyon soldan gelen güçlü bir ışıkla aydınlatılırken sol tarafta ayakta betimlenen üç figürü daha da netleştirmiştir. Bu üç figürden ortada duran kıyafetinden de anlaşılacağı üzere denizcidir. Denizci olan genç adam korku dolu gözleriyle doktora bakmaktadır (Tokdil, 2023, s. 27). Betimlemede yer alan doktorun da genç denizciyi muayene ettiği görülür. Beyaz kıyafetli figürün arkasında yer alan figür de kaptan veya güvenlik görevlisi olduğu düşünülmektedir; o da muayene olan denizciye destek vermektedir. Sanatçı toplumun her kademesinden insanı etkileyen bu salgının aşamalarını figürlerin üzerinde işte bu şekilde gözler önüne sermiştir. Figürlerin yüz ifadeleri ve duruşları adeta ölümü beklemekte gibidir.

Görsel 4.2.4 Armand Gautier, Jura'da kolera hastaları, 1854. Erişim: 29.06.2024 13.36

<https://www.hhhistory.com/2023/11/solving-mystery-cholera-victorian-london.html>

Fransız sanatçı Armand Gautier'in 1859'da yaptığı bu çalışma, 1854 yılında yaşanmış olan kolera salgınına yansıtılmaktadır. Karakalem ile yapılmış olan bu çalışmada açık koyu dengesi gözetilmiş olup temanın anlaşılır olması için ışıpta ustaca kullanılmıştır. Sanatçı kompozisyonda kasvetli penceresiz bir oda resmetmiştir. Bu odanın merkezinde iki yatak ve hasta figürler yer almaktadır. Sağ tarafta yer alan figür ise sırt üstü uzanmış kollarını yana açmış hastalığın artan şiddetinden dolayı kendini kaybetmiş ve yarı çıplak şekilde kıvrılmaktadır. Solda yatakta oturan figür de çaresiz şekilde beklemektedir. İki figürün de yüzlerinin yukarı bakıyor olması, çukurlaşan gözleri ve solgun benizleri oldukça dikkat çekicidir. Kompozisyonun ön planında bulunan siyah giyimli iki figürün doktor olduğu düşünülmektedir. Sağ tarafta ayakta duran siyah giyimli figürün yanında bir de rahibe kıyafeti görünümlü beyaz şapkalı bir kadın figür yer alır. Bu figürlerin ellerine ilaç vb. şeyler bulunmakla birlikte hareket eder gibi görünüşlerinden de anlaşıldığı üzere hastalara yardım da bulunuyor olmalıdır. Karamsar bir havası olan bu kompozisyonun sağ tarafında bir kapı aralığı ve oradan görünen bir başka hasta betimlenmiştir. Sanatçı hastaların yatakları üzerinde bulunan duvara eserin tarihi, yeri ve hastalıkla ilgili bilgiler yazmıştır. Böylece resim hastalıklar konusunda tarihe bir

ışık tutmuştur (Miles, 2020). Bu da izleyiciye eserin gerçekçi bir tarihi belge olduğu izlenimini vermektedir.

Görsel 4.2.5 Pavel Fedotov, 1848, Kolera Suçlama, kağıt üzerine sulu boya. Erişim: 19.07.2024

https://arthive.com/pavelfedotov/works/379202~All_cholera_is_to_blame#google_vignette

Rus gerçekçi ressam Pavel Fedotov'un yaptığı bu çalışmada da (Görsel.4.2.5), Rusya'yı etkisi altına alan kolera salgını görülmektedir. Sanatçı eserde kahverengi tonlarını kullanarak kasvetli bir hava yaratmakta ve bu hastalığa bir gönderme yapmaktadır. Ressam tablosunda koleranın etkisini yemek yerken birden yere yığılan figürler ile ani gelişen ölümler olarak göstermiştir. Kompozisyonun merkezinde yer alan bu figürün teni morarmış soluk bir şekilde çizilmiştir ve başında ağlar gibi görünen bir kadın bulunmaktadır. Resmin solunda masada oturan figürler ise henüz yaşanan olaydan etkilenmemiş gibi yiyip içmeye devam etmektedirler. Masanın solundaki figürler de ölen figüre doğru yönelmiş yardım edecek şekilde betimlenmesine rağmen onlarda bu olayı sıradan gibi göstermektedir. Figürlerin bu hareketleri ölümün insanların gözünde sıradanlaştığını insanlar tarafından artık o kadar da yıkıcı etkiler yaratmadığını ifade eder. Yaşanan bu dram kompozisyonun sağ tarafındaki hareketlilikten de anlaşılmaktadır (Yabalak, 2020, s. 516). Burada yer alan iki kadın figür kavga eder gibi görünmesine rağmen ölen kişinin yanına gelmeye çalışan figür diğer kadın figürü engellemeye çalışmaktadır. Buradaki figürlerin yüz ifadeleri ölümün alışılacelmış de olsa acı ve soğuk yüzünü hala canlı tutmaktadır (Yabalak, 2020, s. 517). Fedotov, bu eserinde kolera salgınının etkilerini yerde ölü yatan figür üzerinden etkili bir şekilde aktarmıştır.

4.3 İSPANYOL GRİBİ

Modern dünyanın gördüğü salgın hastalıklardan en büyüğü aslında griptir. Birkaç on yıl ara ile dünyanın çeşitli bölgelerinde görülen grip pandemisinin en tehlikeli olanı 1918 ve 1919'da Kuzey Amerika'da yaklaşık elli milyon insanın hayatını kaybetmesine yol açan İspanyol Gribidir (Mamelund, 2004). İspanyol gribi, 1914-1918 ve 1920 yılları arasında 3 dalga şeklinde yaşanan H1N1 virüsünden kaynaklı bir grip salgınıdır. 18 ay içerisinde yaklaşık 100 milyona yakın insanın ölümüne yol açan, tarihte bilinen en büyük salgındır. Salgın genelin aksine bağışıklığı zayıf olanlardan çok sağlıklı yetişkinleri de etkilediği bilinmektedir. Artan nüfusla birlikte kitlesel göçler, hijyene dikkat edilmemesi, sağlık koşullarının yetersizliği, yoksulluk ve savaş gibi etkenler salgının hızla yayılmasının ana sebepleridir (Price-Smith, 2009, s. 187). İlk mikrobiyolojik çalışmalar 1933 yılında yapılmıştır bu bağlamda 1914-1918 yılları arasında görülen İspanyol gribinin incelenmesi neredeyse imkânsızdır. Bu salgının İspanya'da başlamamış olmasına rağmen adının İspanyol gribi olarak nitelendirilmesinin sebebi İspanya'nın I. Dünya savaşında yer almamasıdır. Daha açık şekilde ifade edecek olursak diğer Avrupa ülkeleri savaşta olduğu için basında sansür uygulaması vardı, İspanya'da ise bu uygulama olmadığı için salgın basında yayılmıştır bu sebeple İspanyol gribi olarak adlandırılmaktadır.

Salgının savaş döneminde ortaya çıkması ve basın sansüründen dolayı duyurulamaması da can kayıplarını oldukça artırmıştır. Yine bununla beraber İspanyol gribinin ilk görüldüğü yer hakkında çeşitli görüşler vardır. Bunlardan ilki Çin'in Guandong şehrinde ortaya çıkmıştır. 1900'lü yıllarda Çinin nüfusu henüz 400 milyon civarındayken de çeşitli grip salgınlarının ortaya çıktığı ve buradan ticaret limanları ile Avrupa'ya yayıldığı söylenmektedir (Erkoreka, 2009, s. 193). Gribin ortaya çıkmasında önemli bir etken olduğu ileri sürülen görüşlerden bir tanesi de I. Dünya savaşında asker ihtiyacını karşılamak için sömürge ülkelerden getirilen askerlerdir. Öte yandan savaş sırasında kullanılan zararlı kimyasalların da bu salgının tetikleyicisi olduğu düşünülmektedir. Savaşın son yıllarında 150.000 ton klor ve fosgen gibi zararlı kimyasallar kullanılarak çevreye ve insanlığa büyük zararlar verildiği tespit edilmiştir (Tekin, 2021, s. 340). I. Dünya savaşı'nın bitmesinin ardından askerlerin evlerine dönmesi ile İspanyol gribinde de azalmalar görülmüştür. İnsan hareketliliğindeki bu azalma ve savaş ortamının bitmesi sonucunda salgın zamanla ortadan kalkmıştır (Pettigrew, 1983, s. 137). Savaş ortamı ve aynı zamanda yaşanan pandemi ekonomik yönden ülkeleri oldukça fazla etkilemiştir. Diğer taraftan da ekonomisi gelişmemiş ülkelere zararlarının daha çok olduğu söylenirken,

Afrika kıtasına yayılan salgının fazlaca can kaybına sebep olduğu bilinmektedir (Roberts, 2010, s. 605).

Salgının hem savaş yıllarında yaşanıyor oluşu hem de zamanın haberleşme araçlarındaki yetersizlikten dolayı İspanyol gribinin, ekonomiye verdiği zarara dair bilgilere tam anlamıyla ulaşılamamaktadır. 1918 yılına ait yerel gazetelerde tüccarların işlerinde düşüşler yaşanırken, perakende market işletmelerinde azalmalar, büyük mağazalarda ise ciddi oranda kar düşüşlerinin yaşandığı yazılmaktadır. Üretimde yüzde elli oranında düşüş olduğu bilinmektedir (Garrett, 2007, s. 19-21). Bu bilgilerden hareketle salgının toplumu her yönüyle derinden etkilediği görülmektedir. Bu dönemde yaşamış olan bazı sanatçılar, söz gelimi Fransız şair Guillaume Apollinaire, Alman sosyolog Max Weber ve Avusturyalı ressam Egon Schiele gibi birçok ismin bu salgından yaşamını yitirdiği bilinmektedir. Ülkemizin kurucusu Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün de İspanyol Gribine yakalandığını Yaveri Cevat Abbas'ın şu sözlerinden anlıyoruz *“Samsun'a hareket hazırlığında idik. Atatürk bir müddettir rahatsızdı. Oldukça ciddi olan ve o zamanlar pek korkulan İspanyol nezlesini Beşiktaş'ta, Akaretler'deki evinde atlatmıştı”* (Tapısız ve Altınbaş, 2020, s. 61-62). Dünyayı sarsan bu pandeminin sanatçıları etkilemesi de elbette kaçınılmazdı. İspanyol Gribinin sanatı ve ressamları nasıl etkilediği birkaç eser ile ele alınabilir.

Görsel 4.3.1 Egon Schiele, The Family, 1918, tuval üzerine yağlı boya. Erişim: 30.08.2024

<https://www.artsy.net/artwork/egon-schiele-the-family-self-portrait>

Söz gelimi salgın hastalıklarla en fazla karşılaşan sanatçılardan Avusturyalı dışavurumcu sanatçı Egon Schiele, çocuk yaşta babasını frengiden kaybetmiştir. Frengi hastalığı annesine de bulaşan sanatçı büyük zorluklar ile devam ettirdiği sanat hayatında İspanyol Gribinden ölen eşi ve doğmamış çocuğunun acısını da derinden yaşamıştır. Gustav Klimt'ten eğitim ve destek alan sanatçı 1918 yılında henüz yirmi sekiz yaşındayken İspanyol Gribinden hayatını kaybettiği bilinmektedir. Sanatçı resimlerinde babası ile başlayan travmatik ölüm ve acı temalarını işlemiş bu konuda birçok çalışma yapmıştır. İspanyol gribinin yarattığı yıkım özellikle *The Family (Aile)* adlı çalışmasında (Görsel 4.3.1) dikkat çekmektedir. Resimde yer alan üç figür karamsar bir ifadeyle koyu zeminde resmedilmiştir. Sanatçının gripten ölen karısı ve doğmamış çocuğunu betimlediği kompozisyonda Schiele ve karısının yüz ifadeleri yaşanan dramı açıkça izleyiciye göstermektedir. Schiele, donuk bir ifade ile izleyiciye bakarken karısı ve çocuğunun gözleri sağa bakmaktadır (Tokdil, 2023, s. 28-29). Yine hastalık figürlerin bedenleri üzerinden incelendiğinde cildin yer yer morarmış hali, solgun ten, aynı zamanda figürlerin gözlerinde kaybolan yaşam belirtisi sanatçının şahit olduğu acının ifadesine dönüşmüştür. Arka arkaya sıralanmış şekilde betimlenen figürler adeta ölüm sırasına dizilmiş gibidir.

Görsel 4.3.2 John Singer Sargent , Hastane Çadırının İçi, 1918, Kağıt üzerine suluboya, İmparatorluk Savaş Müzesi, Londra. Erişim: 10.09.2024

https://arthive.com/sl/johnsingersargent/works/463802~The_interior_of_a_field_hospital

I. Dünya savaşı sonlarına doğru İngiliz Savaş Anıtları Komitesi, Amerikalı sanatçı John Singer Sargent'ı Amerikan ve İngiliz birliklerini tasvir eden eskizler çizmesi göreviyle bir savaş sanatçısı olarak görevlendirdi. Sanatçı Kuzey Fransa'da çalışırken, İspanyol gribine yakalandı ve sonrasında, savaşta yaralanan bazı askerler ile gribe yakalanan diğer askerlerin bulunduğu bir çadırda zamanını iyileşerek geçirdi.

Sargent hasta yatağında yatarken, (Görsel 4.3.2) *Hastane Çadırının İçi* adlı bu tabloyu betimledi. Eseri incelendiğinde çadırın tavanından kahverengi ve haki tonlarının yoğun olduğu bir kumaş sarktığı görülür. Bu renkler adeta hastalığı ve ortamın kasvetli havasını yansıtmaktadır. Kompozisyonda izleyiciye yakın şekilde başlayıp geriye doğru uzanan yataklarda kırmızı ve kahverengi örtüler de yer alır. Buradaki örtülerden kırmızı olan hastalığın bulaşıcı olduğunu gösterirken kahverengi olan hastalığın bulaşıcı olmadığını yansıtır. Dördüncü sırada yer alan kırmızı, karyolada ışığın yoğun olarak geldiği figürün sanatçının kendisi olduğu düşünülmektedir. Yan tarafına dönük bir şekilde kitap okuduğu görülmektedir. Onun ötesinde ise, yaralı askerlerin olduğu dört veya beş kahverengi karyola daha vardır. Sargent, yaralıların inlemeleri ve enfekte olan hastaların öksürüğü nedeniyle çadırdaki gecelerini korkunç olarak tanımlamaktadır. Sanatçının, Londra'daki İmparatorluk Savaş Müzesi'nin kalıcı koleksiyonunda yer alan suluboya tablosu, hem İspanyol gribini hem de I. Dünya savaşını anlatan tarihi bir belge niteliğindedir (Goldstein, 2020).

Görsel 4.3.3 Anonim, Karikatür 1919, Karagöz Gazetesi. Erişim: 15.09.2024

<https://fikirturu.com/toplum/ispanyol-gribi-de-gecmisti-bu-topraklardan/>

Günümüzde nasıl ki sosyal medyada covid-19 ile ilgili mizah yapılıyorsa 1918'de İspanyol Gribi ile ilgilide mizah yapılmış ve bazı karikatürler çizilmiştir. Fakat bu mizah güldürmekten çok konunun ehemmiyetine vurgu yapmak için karikatürler üzerinden ironili bir yaklaşımla aktarılmıştır. Dönemin önde gelen mizah gazetelerinden Karagöz'de doktorlara verilen tedavi ve muayene ücretlerinin fazla olması ironili bir yaklaşımla eleştirilmektedir. 15 Mart 1919 tarihli Karagöz Gazetesi'nde bulunan bu karikatürde, eve doktor çağırmanın maddi anlamda zorluğu ilginç bir karşılaştırma ile ele alınmaktadır. Bu karşılaştırma İspanyol gribi sırasında doktor bulmak zaruri ihtiyaçları karaborsadan sağlamaktan daha külfetli olduğu şeklinde ifade edilmektedir. Karikatürün altında yer alan konuşma şu şekildedir;

Hacivat: Aman abla Karagöz'e ne oldu?

Karagöz'ün bacısı: Kırk derece hararet soğuk mu aldı, ne oldu bilmem ki!

Hacivat: Bari bir doktor çağırsak!

Karagöz: Aman sus sus! Hacivat Çelebi! İki kazan dört teneşir, yetmiş arşın kefen, bir çuval sabun almak kabil olur da komşu doktoru beş liraya getirmek kabil olmaz! (Çoruk, 2016).

Bu karikatürden de anlaşılacağı üzere sanatçılar böylesi zor zamanlara farklı bir bakış açısı ile yaklaşarak kimi zaman güldürü kimi zamanda ironili tepkilerle çağın sorununu eserlerine yansıtmışlardır.

Görsel 4.3.4 Edvard Munch, 1919: İspanyol Gribi ile Otoportre (sol)131x150 - Edvard Munch, 1919: **Görsel 4.3.5** İspanyol Gribinden Sonra Otoportre (sağ), tuval üzerine yağlı boya. Erişim: 19.09.2024 <https://medyascope.tv/2020/05/13/ispanyol-gribinin-sanattaki-izdusumleri-umutsuzluk-husran-ve-bosluk-icinde-yeni-bir-dunya-hayali/>

Edvard Munch I. Dünya savaşı sonrası İspanyol gribinin her yeri etkisi altına aldığında, Avrupa’da bu hastalığa yakalanan sanatçılardan biridir. Hastalığın vücudunda yarattığı etkileri İspanyol gribi ile Otoportre ve İspanyol gribinden sonra otoportre şeklinde görmekteyiz (Görsel 4.3.4). Sol görselin merkezinde sandalyede oturan sanatçı ve arkada hasta yatağı yer almaktadır. Sandalyede oturan ve üzerinde örtüler olan sanatçının ten rengi oldukça soluk gözleri çökmüş ve ağzı açık şekilde resmedilmiştir. Munch’un birçok resminde yer alan ölüm teması kullandığı figürlerde, mekânlarda ve renklerde kendini göstermektedir. Yine sanatçının solgun teni odanın arka planında kullanılan renklerle zıtlık oluşturmaktadır. Munch hastalığın yarattığı ölüm korkusunu ruhsal ve bedensel çöküşü yer yer deformelerle, renk tonları ve fırça sürüşleri ile ifade etmektedir (Görsel 4.3.5). Sağ görsel ise, sanatçının hastalığı atlattıktan sonraki otoportresidir. Portredeki renkler daha canlıdır bir önceki görselde soluk olan ten rengi yerini daha canlı renklere bırakmaktadır. Gözler belirgin bakışlar daha net yüzünde kullanılan renkler diri ve sıcaktır (Yabalak, 2020, s. 527). Kasriel’e göre İspanyol Gribi ile Otoportre (sol) adlı bu eserde “...algısal bir çılgınlık içinde birbirine dolanmış gibi görünen figür ve mobilyalar yer almaktadır. Bununla birlikte kuvvetli bir yönelim bozukluğu ve dağınık duygusu...” vardır. Arkada yer alan birbirine karışmış vaziyetteki dağınık çarşaf ile hasta yatağı algısı yaratılmak istenmiş, sağ taraftaki siyahlık ile gece olduğu hissi verilmiştir. Amerikalı sanat tarihçisi

Elizabeth Outka, Edvard Munch'ın otoportresinin hem sanatçı için hem de izleyici için bir tür başa çıkma mekanizması görevi gördüğünü, ayrıca izleyicinin Munch'ın acı çekmesine karşı içten bir kabul ve şefkat duygusu hissedebildiğini belirtmektedir (Kasriel, 2020). Bununla beraber Munch'ın resimleri ölüm temasına ve İspanyol gribinin insan üzerindeki etkisine tarihi bir nitelik kazandırmaktadır.

4.4 HIV/ AIDS

İnsanlığı derinden etkileyen bir diğer salgın türü de AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome – Edinilmiş Bağışıklık Yetmezliği Sendromu) dir. “AIDS hastalığı HIV'nin (Human Immunodeficiency Virus – İnsan bağışıklık Eksikliği Virüsü) neden olduğu bir hastalıktır. HIV, insan bağışıklık sistemindeki yardımcı T hücreleri (özellikle CD4+ T hücreleri), makrofajları ve dentritik hücreler gibi hayati hücreleri enfekte ederek sonradan kazanılmış bağışıklık sisteminin zayıflatılmasına neden olan bir virüstür. HIV, Retroviridae familyasının Lentivirüs cinsine ait tek sarmallı, pozitif anlamlı, zarflı RNA virüslerinin bir üyesidir. İki farklı HIV tipi tanımlanmıştır: HIV-1 VE HIV-2. Hem HIV-1 hem de HIV-2'nin Batı-Orta Afrika'da primatlardan (primat: hayvanbilimi ile ilgili zoolojik bir terimdir ayrıca primatlar tüm maymun türlerini ve bazı bilginlerin sınıflandırması üzere insanları da kapsayan memeliler takımındır.) insanlara geçtiği düşünülmektedir. HIV/ AIDS, 1981'den beri 36 milyondan fazla insanın ölümüne sebep olduğundan küresel bir pandemi olduğu kesin olarak bilinmektedir” (Şahin, Demir, 2020, s. 65). AIDS'ten 2005'te 2,2 milyon, 2010'da 1,8 milyon insanın yaşamını yitirdiği bilinmektedir. Yine dünya sağlık örgütünün açıklamalarına göre 1981'den bu yana AIDS sebebi ile 35 milyon kişinin hayatını kaybettiği açıklanmaktadır (Aslan, 2020, s. 38). Bugün ise Dünya Sağlık Örgütünün açıklaması üzere dünyada HIV virüsü ile enfekte olarak yaşayan neredeyse 39,9 milyon insan olduğu bilinmekte olup bunların %65'i Afrika Bölgesi'nde bulunmaktadır (World Health Organization,2024). HIV, vücudun bağışıklık sistemine saldıran ve onu çökerten bir tür virüstür. Enfeksiyonlara karşı direnci zayıflatır ve yok eder. Bununla beraber kişiyi savunmasız hale getirerek yavaş yavaş ölmesine neden olur. Genellikle AIDS ile ilgili ilk akla gelen cinsel yolla bulaştığıdır.

Esasen AIDS zoonotik (omurgali hayvanlardan insanlara bulaşan enfeksiyon) bir enfeksiyondur. HIV'e genetik olarak çok benzer bir virüs türü SIV yani maymun bağışıklığı yetmezliği virüsüne Afrika'da ekvatora yakın bölgelerde yaşamını sürdüren gorillerde ve şempanzelerde saptandığı bilinmektedir. HIV virüsünün insanlara ilk olarak nasıl ve ne zaman bulaştığına dair 19. yüzyılın sonları ya da 20. yüzyılın başlarında, Afrika'da maymunları

avlayıp etlerinin tüketilmesi sonucu olduğu düşünülmektedir. Hastalığın tarihteki süreci incelendiğinde; homoseksüel erkeklerde yalıtılmış şekilde görüldüğü için hastalık Eşcinsel İlişkili Bağışıklık Yetmezliği (GRID) olarak tanımlanmaktadır. HIV'nin diğer bulaş yolları ise kan, meni ve diğer genital salgılar ve anne sütü gibi vücut sıvılarının enfekte kişiden enfekte olmayan kişiye doğrudan aktarılması ile bulaşır. İntravenöz'de bir diğer bulaşma sebebidir. (intravenöz: ilaç veya besinlerin direkt damar yolu ile kişiye enjekte edilmesi yani damar içine uygulanan tedavi yöntemidir). Yani uyuşturucu bağımlılarının aynı iğneyi kullanarak enfekte oldukları bilinmektedir. Hastalığın, ilaç bağımlılığı olup damardan enjekte yapan insanlarda ve hayat kadınlarında görülmeye başlaması ile birlikte yalnızca homoseksüel erkeklere mahsus olmadığı anlaşılmaktadır.

1982'de AIDS terimini kullanarak hastalığı ilk defa tanımlayan 'Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezidir' (Centers for Disease Control and Prevention). Yukarıda saydığımız vücut sıvılarından bulaş gerçekleşse bile bulaşın tüm dünyada ilk akla gelen ve kabul gören şekli cinsel temastır. AIDS hastalığının 1981'de pandemi olarak kabul edildiği tarihten günümüze tahmini 35-40 milyon kişinin hayatını kaybetmesine sebep olan HIV virüsünün, dünya tarihini etkilediği pek çok ünlü ismi de enfekte ettiği bilinmektedir. Rock müziği grubu Queen'in solisti Freddie Mercury (ölüm 1991,45 yaş), ünlü aktör Rock Hudson (ölüm 1985, 60 yaş), ünlü tenis oyuncusu Arthur Ashe (ölüm 1993,49 yaş), Amerikalı sanatçı Keith Haring (ölüm 1990,31 yaş) ve bir diğer Amerikalı sanatçı Felix Gonzalez-torres'da (ölüm 1996,38 yaş) AIDS nedeniyle yaşamını yitirdiği bilinirken bilimsel gelişmeler ve farkındalığın artması için yapılan çalışmalar neticesinde son yıllarda bulaşma ve ölüm hızında azalma olduğu görülmektedir (Tapısız Ö, Altınbaş, Ş, 2020, s. 63). 20. yüzyıl başlarında Birinci Dünya Savaşı'nın etkili olduğu yıllarda İspanyol gribinin de Birinci Dünya Savaşı'ndan daha çok can kaybına sebep olduğu bilinmektedir. Yüzyılın sonlarına doğru ise AIDS/HIV virüsünün insanlığı tehdit eden bir başka pandemi olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda bazı sanatçıların AIDS'e dikkat çekmek ve farkındalık oluşturmak için yaptığı eserlerden bazılarına değinilmektedir.

Görsel 4.4.1 Keith Haring, Sessizlik Ölüme Eşittir, 1989, Ofset litografi, Erişim: 22.09.2024

<https://howtotalkaboutarthistory.co.uk/art-history-101/the-art-history-of-pandemics/>

AIDS hastalığına maruz kalan birçok insan gibi Amerikalı sanatçı Keith Haring de 1988 yılında bu hastalığa yakalananlardandır. Haring, Amerikan Sokak Sanatı'nın ortaya çıktığı ve popülerleştiği dönemlerde Pop Art'ın cesur estetiğinden ilham alarak kendi tarzını yarattığı görülmektedir. Hareketli basit kontur çizgileriyle çizilmiş figürler, canlı renkleri ve kullandığı enerjik çizgilerle izleyiciye derdini anlatmayı amaçladığı bilinmektedir (Kralı, 2024). Sanatçıya tanı konulduktan sonra tasarladığı pek çok posterle hastalığa karşı farkındalık oluşturmayı amaçladığı bilinmektedir. Sanatçının tasarladığı *Sessizlik Ölüme Eşittir* adlı posterine bakıldığında üç ikonik figür çizerek bunları sırası ile “görmedim, duymadım, bilmiyorum” şeklinde resmettiği görülmektedir. Aynı zamanda posterde kırmızı, sarı ve mavi gibi canlı renkler kullanılmış ve ek olarak resme uyarıcı yazılar eklenmiştir. Üst mavi bantta “cahillik = korku yazarken altta sessizlik=ölüm” yazısı yer almaktadır. Arada yer alan pembe üçgen Nazi toplama kamplarındaki eşcinsel erkeklerin kıyafetlerine takıldığı bilinmektedir. Haring'in bu üçgeni posterinde kullanma amacı ise eşcinsel ayrımcılığına karşı bir direniş simgesini ifade etmektir. Üçgenin hemen yanında da AIDS ile mücadele et yazısı yer almaktadır (Başar, 2022, s. 68). Sanatçının AIDS ile ilgili olan çalışmalarında yer alan genel slogan sessizliğin ölüme eşit olduğudur yani hastalıkla mücadele etmeye çalışan insanlara hükümetin eşitsiz politikaları, sağlık hizmetlerinin ve gerekli ilaçların pahalılığı hatta bazı ülkelerde HIV virüsüne maruz kalan kişilerin kötü kaderlerine terk edilmesini anlatmaktadır.

Görsel 4.4.2 General Idea (AA Bronson, Felix Partz ve Jorge Zontal), Aids, 1988. Erişim: 24.09.2024
<https://www.dazeddigital.com/artsandculture/article/11012/1/general-idea-aa-bronson>

Kavramsal sanatın önemli sanatçıları arasında kabul gören, Felix Partz, Jorge Zontal ve AA Bronson Kanada'nın Toronto şehrinde General Idea adlı grubu kuran sanatçılardır. Bu grup eserlerinde bireysel ve toplumsal konuları işlemektedir. Bunlar, kimlik arayışı, cinsiyet, cinsellik ve hastalıkla ilgili dönemin güncel konularını içermektedir. Sanatçılar bu konuları kullanarak eleştirel eserler üretmişlerdir. Toplumun değerleri ve kabul gören ideolojiler bağlamında ortak bir söyleyişi benimseyen grup üyeleri, sadece kendi ürettikleri çalışmalarla değil, oluşturdukları ulusal ve uluslararası bağlantılar yolu aracılığıyla aynı düşüncede buluşan diğer sanatçıları ortak projelere davet ederek kavramsal sanatı toplumsal düşüncelerle bütünleştirerek ortak düşünce ürünü sanat eserleri ortaya koymayı amaçlamaktadırlar. General Idea grubu, Amerikalı sanatçı Robert Indiana'nın *Love* adlı eserinden ilham alarak (Görsel, 4.4.2) tekrar eden bu AIDS adlı çalışmayı üretmişlerdir (Moma, 2019). Bu çalışma AIDS hastalığına ait söylemi olan bir fikir ürünüdür. Grup üyelerinden, Jorge Zontal ve Felix Partz AIDS'ten dolayı hayatını kaybeden sanatçılardır. Eserde aynı fontta zıt renklerle yazılmış olan AIDS yazısı farklı ortamlarda duvar kâğıdı olarak kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda farkındalık yaratmak adına dergilere kartpostallara ve pullara basılmış, sokaklar, metrolar ve hatta piyango biletlerinde yer almış kısacası hemen her yerde insanların karşısına çıkarılarak hastalığın saklanılmaması ve normalleştirilmesine yönelik bir eyleme dönüştüğü görülmektedir. Logoya dönüşen bu çalışma için AA Bronson, "Düşüncemiz, o dönemlerde kimsenin konuşmak istemediği bu hastalık için bir tür reklam kampanyası oluşturmaktı" diye belirtmektedir (Moma, 2019). Böylelikle sanatçıların topluma mesajı hastalığı gizlemek yerine yayıp normalleştirmek olduğu söylenebilir.

Görsel 4.4.3 NAMES Project AIDS Memorial Quilt'in (İSİMLER Projesi AIDS Anıtı Yorgan Yapımı) (AIDS anısına battaniye) 94.000'den fazla kişiyi anmak için tasarlandı. Erişim: 27.09.2024 <https://argonotlar.com/aids-aktivizmi-ve-sanat-80lerde-salginin-seyrini-degistiren-uc-sanatci/>

1987 yılında San Francisco'da AIDS hakları savunucusu aktivist Cleve Jones'un fikrinden doğan *NAMES Project AIDS Memorial Quilt'in* isimli bu devasa battaniye AIDS'ten hayatını kaybeden 94.000'den fazla kişinin anısına yapılan bir eylemdir. Ölen kişilerin isimlerinin yazıldığı bu eser, parça parça olan battaniyelerin birbirine dikilmesiyle devasa boyutlarda yapılmıştır. Hatta *İsimler Projesi* olarak da adlandırılan bu çalışmanın 1989'da Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterilmiştir. O dönemlerde pek çok AIDS mağdurunun toplumsal damgalanma ve dışlanma nedeni ile cenazeleri dahi yapılamadığı bilinmektedir. Partnerini bu hastalıktan kaybeden Jones, AIDS'ten sevdiklerini kaybedince bu hastalığa yakalanmış kişileri ortak bir projeye davet ederek bu çalışmanın ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Bu çalışma salgından etkilenen şehirlerin farklı yerlerinde parçalar halinde sergilenmiştir. Dünyanın en büyük kolektif sanat eseri sayılan battaniye, San Francisco'dan New York'a ve oradan Los Angeles'a yayılarak (Görsel,4.4.3) ilk kez 1987 yılında Washington DC'de eşcinsel hakları ulusal yürüyüşünde Beyaz Saray'ın önünde sergilendi. 1980'lerde hastalık pandemiye dönüşerek sanatçıların üzüntülerini, endişelerini ve kızgınlıklarını aktivist enstalasyon çalışmalarına yönlendirmişti. Bu yöntem sanatçıları; ayrımcılık, eşitsizlik ve zayıflık konularını

izleyiciye açık şekilde aktarmaya ve izleyiciyi çalışmaya dahil etmeye yöneltti. Böylelikle sonraki kuşak sanatçılara yeni yollar açılmış oldu (Er, 2021). Bu düşünceler bağlamında sanatın mesaj vererek farkındalık oluşturduğu ve toplumu yönlendirdiği gözlemlendi. Bugün bile hala sanatçılar, tarih boyunca her dönemde olduğu gibi HIV/AIDS ve tüm salgın hastalıklar toplumu uyarmak için sanatı bir araç olarak görmektedir.

Görsel 4.4.4 Félix González-Torres, Başlıksız (Los Angeles'taki Ross Portresi), 1991, gümüş ambalajlı şekerler. Erişim: 30.09.2024 <https://www.artnews.com/art-news/artists/aids-crisis-art-coronavirus-jonathan-katz-1202683799/>

Yaşamını ABD'de sürdüren Kübalı sanatçı Felix Gonzales-Torres, eserlerinde konu olarak cinsel kimlik ve HIV/AIDS'ten bahsetmekte ve yaşam mücadelesi üzerine kavramsal çalışmalar üretmektedir. Sanatçı 1991'de uzun zamandır partnerlik ettiği Ross Laycock'u AIDS'ten kaybetmesi üzerine derin üzüntü ve yıkım yaşayan Gonzalez- Torres unutulmaz eserlerine imza atmıştır. AIDS genelde bağışıklığı zayıf ve kötü beslenme olanaklarında yaşayan insanları daha çok etkiler. Bu bağlamda sanatçının partneri olan Ross'a doktoru

AIDS'e yakalandıktan sonra 79 kg olan ideal kilosunu korumasını tavsiye etmiştir. Bu tavsiyeden ilham alan sanatçı (Görsel 4.4.4) sergi salonunun bir köşesine 79 kg ağırlığında bir sürü şekeri üst üste yığarak şekerlerden enstalasyon oluşturmuştur. İzleyiciyi de sürece dahil eden Gonzalez-Torres, izleyicinin şekerlerden istediği kadar alabileceğini belirtmektedir. Sanatçının vermek istediği mesaj da izleyici şekerlerden aldıkça tıpkı AIDS'e yakalandıktan sonra günbegün eriyen Ross gibi şekerlerde sürekli azalıyor ve ağırlığını kaybediyordu (Irpino, 2023). Sanat hemen her dönemde, bu tarz pandemik olaylarda veya topluma bir şey benimsetilmek istendiğinde uyarı ya da farkındalık oluşturmak adına kullanılmış sanatçı, ruh halini eserine yansıtmıştır.

4.5 COVID-19

Dünya Sağlık Örgütü, 2019 yılının sonlarında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve nedeni belirlenemeyen zatürre vakalarını bildirmesiyle 7 Ocak 2020'de daha önce görülmemiş bir virüs (2019-nCoV) tespit edilmiştir. Çeşitli araştırmalar sonucunda, bu hastalığın kişiden kişiye bulaştığı tespit edilip SARS-CoV-2 olarak adlandırılan yeni koronavirüs olduğu anlaşılmaktadır. 2019-nCoV adı verilen virüsün sonrasında COVID-19 olarak değiştirildiği bilinmektedir. 11 Ocak 2020 de ise Wuhan yerel hükümeti bu virüsün salgına dönüştüğünü açıklamaktadır (Lu, ve diğerleri, 2020). Covid-19'un solunum yollarından dışarı çıkan damlacıklar ile bulaştığı tespit edilmiştir. Öksürme ya da hapşırma yolu ile dışarı çıkan damlacıklar hasta olmayan kişiye direkt isabetinde ya da tokalaşma, dokunma vb ile kişi ellerini ağız, göz, burun ile temas ettirmesi sonucu hastalığı kapmış olur. Sonrasında görülen belirtiler öksürük, nefes darlığı, ateş ve solunum problemleri virüsün en bilinen belirtileridir. Hastalığın daha ilerlediği durumlarda çoklu organ yetmezliği, zatürre ve ARDS (akut solunum sendromu) görülmektedir (Rothan ve Byrareddy, 2020). Covid-19 salgını ölüme neden olan ciddi bir hastalık olarak tarihteki yerini almıştır. Bu virüs öncelikle solunum sistemini hedef alarak ardından akciğer ve diğer organlara da zarar verebilmektedir. Diğer tüm salgınlarda olduğu gibi bu virüste bağışıklık sistemi zayıf olan kişileri ve bilhassa yaşlıları fazlaca etkileyerek ölümcül sonuçlar doğurmaktadır (Xu, Z vd. 2020). 2020'nin mart ayında Dünya Sağlık Örgütü tarafından Covid-19 salgını pandemi olarak ilan edilmiştir (WHO, 2020). Bulaşın hızlıca artması ile pek çok ülkede karantina uygulanmıştır. Bu salgın tüm dünyaya yayılarak toplumları her açıdan etkilemiş ve insanların ortak problemi haline gelmiştir.

Tarih boyunca ortaya çıkan çeşitli pandemiler tüm insanlığı sağlık açısından etkilediği gibi sosyolojik, psikolojik ve ekonomik açıdan da etkilemektedir. (Budak ve Korkmaz, 2020).

Toplumsal açıdan etkileri, bulaş riski çok fazla olduğu için karantina vb uygulamalar ile kişiler arası iletişim ve etkileşimi azaltmaktadır. Psikolojik olarak da endişe, gelecek kaygısı ve yalnızlık gibi duygulara neden olmaktadır. Ekonomik kapsam da değerlendirildiğinde ise bulaş riski sebebiyle insanların evlerine kapanması üretimde ve tüketimde dengesizliklere sebep olmaktadır (Mann vd. 2020). Bu da çoğu iş yerinin kapanmasına yol açarak tüm dünyayı ekonomik açıdan etkilenmektedir.

5.PANDEMİNİN POSTMODERN SÜREÇTEKİ DÖNÜŞÜMÜ

Küresel boyutta olan Covid-19 pandemisinin olumsuz etkilerinin yanında bir takım olumlu etkilerde söz konusudur. Örneğin bu süreç kültür ve sanat kapsamında incelendiğinde en önemli birleştiricilerden biri olarak değerlendirilmektedir. Evlere kapanmayla birlikte kültür ve sanat farklı şekillerde ve ortamlarda belirdi. Yerel ve uluslararası birçok kültür kurumu arşivlerini dijital ortamda aktif hale getirdi. Müzisyenler balkonlarında canlı müzikler yaptı, sosyal medyada konserler verildi. Yine arşivlerini çevrimiçi olarak paylaşan pek çok müze dijital ortamlarda ziyaret edilebildi. Bu bağlamda sanat birleştirici ve iyileştirici bir rol üstlendi. Dijital platformlarda yapılan bu sanatsal etkinlikler, çocuk, genç, yaşlı hemen herkesi hastalığın verdiği kasvetli havadan kurtarıp güzel vakit geçirmesine katkıda bulundu. Yapılan birçok çalışma, kültürel hayatta aktif olma ile iyi bir psikolojiye sahip olma arasında kuvvetli bir bağ olduğunu göstermektedir. Ülkeler sınırlarını kapatsalar bile yaşadığımız bu dijital çağın katkılarıyla sanat ve kültür ülkeler arası sınırı çoktan aştı. Toplumun her kesimini derinden etkileyen bu zorlu süreçte birçok sanatçı ve küratör sanatın gücünü topluma destek ve dayanışma oluşturmak için kullandı denebilir.

Geçtiğimiz dönemde yaşanan Covid-19 pandemisinin sadece sağlık açısından değil yaşam rutinimizden, hayatı algılayış şeklimize kadar pek çok şeyi etkilediği bilinmektedir. Bu tez kapsamında Covid-19 pandemi sürecinin Postmodern sanat bağlamında, eserlere yansıma biçimi değerlendirileceğinden önce kısaca Modernizme değinmek faydalı olacaktır. Modernizm, sanat dünyasında özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren güçlü biçimde belirginleşmeye başlamıştır. Bazı düşünürler bu hareketin başlangıcı olarak Rönesans dönemini işaret etse de genel geçer olarak başlangıcı Romantizm dönemi olarak kabul görmektedir. Romantizm akımı, geleneksel ve klasik anlayışlardan koparak sanatçıların bireysel ifadelerine, duygularına ve hayal güçlerine odaklanmalarını sağlamaktadır. Bu dönemde sanatçılar, özgürleşerek kendi iç dünyalarını yansıtacak şekilde farklı biçim ve tarz arayışına

girmektedirler (Batu-Tos, 2017, s. 997-998). Sanatın modernleşmesi, yalnızca estetik bir yenilikten ibaret değil bunun yanında teknolojik gelişmeler, Endüstri Devrimi, bilimin ilerlemesi, toplumsal dönüşümler gibi pek çok etken söz konusudur. Dünyada kültürel, sosyal en önemlisi de ekonomik değişimlere sebep olan bu süreç, tüketim ve tüketici kavramlarında da değişikliklere sebep olmaktadır.

Bu kapsamda Sanayi Devrimi'nin de yoğun etkisiyle insanlar fazla miktarda üretim yapmaya başlamışlardır. Talep artınca gerekli hammadde sağlanarak, teknolojik gelişmelerinde desteği ile üretim bir hayli hızlanmıştır. İki dünya savaşı arasında, 1929 yılında ABD de başlayan ekonomik kriz, tüm gelişmekte olan ülkeleri fazlasıyla etkilemiş, bu dönemde üretimde duraksamalar yaşanmıştır. Tüketim beklenen miktarda artmıyor gibi görünse bile üretilenler stoklarda yığılmaya başlamış insanlar savaşlar vb. ile değişen dünya karşısında kendilerini güvende hissetmek için tüketmekten ziyade stoklamaya yönelmişlerdir. (Caballero, Anthony vd. 2015, s. 4). Yine II. Dünya Savaşı yıllarında bahsedilecek olursa Avrupa'da yaşanan siyasal ve kültürel bunalımlar Avrupa'nın üstlendiği rolün Amerika Birleşik Devletleri'ne kayacağını açıkça göstermektedir. Avrupa'daki kaos ve savaş ortamı, gelecekte siyasal ve kültürel açıdan Amerika'nın merkez olacağını açıkça göstermekteydi. Bu süreçte Amerika'daki sanat ortamı gelişerek, gelecekte dünya sanatını temsil edecek biçimde şekillenmeye başlamaktaydı böylelikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika yeni bir döneme kapılarını aralamış sanatın merkezine dönüşmüştü (Guilbaut, 1983, s. 122). Özetle 19. Yüzyılın sonlarındaki sanayi devrimi, yalnızca ekonomik yapıyı değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve sanatsal yapıların da köklü bir şekilde dönüşmesini sağlamaktadır. Böylelikle Modern Sanat, 20. Yüzyılın ortalarına doğru, bu büyük dönüşümün de etkisi ile özellikle 1960'lardan sonra Postmodernizm adıyla anılarak yeni bir döneme evrilmektedir.

Postmodernizm 20. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle 1960'larda ve 1970'lerde kültür, sanat, edebiyat ve mimarlık gibi çeşitli alanlarda kullanılan düşünsel ve estetik bir akım olarak ortaya çıkmaktadır. Modernizmin ideallerine, değerlerine ve biçimlerine karşı tepki olarak meydana gelen 'Postmodernizm' terimini ilk kullanan tarihçi Arnold Toynbee'dir. Toynbee, 1974'te Batı uygarlığının II. Dünya Savaşından sonra oluşturduğu yeni düzeni 'Postmodern' olarak isimlendirmektedir. (Sarıbay, 2001, s. 6). Literatür tarandığında, Postmodernizm kavramının tanımı hakkında net bir görüş birliğinin olmadığı görülmektedir. Postmodernizm, edebiyat felsefe ve sanat gibi çeşitli disiplinlerde ele alınan bir düşüncedir; bu da tek bir anlam ile sınırlı kalmayacak kadar geniş bir kavram olarak karşımıza çıkar (Odabaşı, 2006). Bu süreçte Postmodernizm Modernizmin içinde veya ardından oluşan bir paradigma olarak

değerlendirilmektedir. Bu sebeple Covid-19 döneminde yapılan sanat eserlerini daha iyi anlamak için Postmodern döneme bakılmalıdır. Kültürel, sosyal ve felsefi bir kavram olan Postmodernizm reklamcılığın ve yeni medya teknolojilerinin gelişmesiyle tüketim kavramı etrafında şekillenmektedir. Bu kapsamda Bocoock (2008, s. 84) Postmodernizmi en iyi temsil eden kavramlardan biri olan tüketim eylemini, sosyal ve kültürel bakımdan bir oyuncu, tüketimcilik kavramını ideoloji olarak Postmodernizm kapsamında başrol olarak ifade etmektedir. Tüketim ve tüketime dair kavramlar yaşamakta olduğumuz çağı yansıtıırken Postmodernizm, kişiyi tüketim nesnesi haline getirmektedir. Baudrillard'ın (2018, s. 98) görüşüne göre, üretim toplumunun sona ermesi, tüketim toplumunun öne çıkmasına neden olmuş ve bu değişim ile bireyler tasarrufçu yönlerini yitirip tüketici kimliğine bürünmektedirler. Geleneksel anlamda tüketim ihtiyaç manasını nitelendirilirken, Modern dönemde yerini haz, arzu, statü gibi kavramlar almaktadır. Postmodernizmde ise tüketim, faydalanma, kullanma anlamlarından çıkarak gösterge değerine dönüşmektedir. Bu kapsamda Baudrillard'ın Postmodern dönemde tüketim üzerine incelediğimiz görüşleri, yaşadığımız pandeminin Postmodern sanata yansımalarına ışık tutacak, yapılan eserleri değerlendirirken sağlam bir zemine oturtmamıza kaynaklık edecektir.

Postmodern sanatta en önemli unsurlardan biri, eserlerin yorumlanmasıdır. Bu sebeple bu dönem çok yönlüdür. Hem izleyiciyi hem de eleştirilenleri her daim aktif tutmaktadır. Postmodern sanatın bir diğer önemli özelliği de farklı sanat akımlarını bünyesinde barındırmasıdır. Postmodernizm ile birlikte sanat yaşamın içine dahil olmuş ve seçkinlere yönelik sanat anlayışı terk edilmiştir. Pop-art ve Yeni Gerçekçilik gibi sanat akımları ile oluşan ifade biçiminin, 1960 sonrası sanat yapıtlarında belirleyici olduğu gözlenmektedir (Gürol, T). Yine 1960'lı yıllarda oluşan ve ilk defa sanatçı Sol LeWitt aracılığı ile tanıtılan akımın iddiası, sanatın nesneden ziyade bir kavram oluşudur. Kavramsala olan ilgi, sanatın dönüşümünü tamamlayarak, yaygınlık kazanmış ve profesyonel olan sanatçının kendini ifade etme biçimlerinin sınırsızlığı bakımından mühim hale gelmektedir. Bu bağlamda kavramsal sanat, düşünce ve fikirlere verdiği önemle Postmodernizmin en önemli yansımalarından biri olarak nitelendirilebilir. Kavramsal sanata dair birkaç sanatçı ve eser örneği verilecek olursa Marcel Duchamp'ın *Pisuarı(çeşme)*, Joseph Kosuth'un *Bir ve Üç Sandalye* adlı eseri ve Piero Manzoni'nin *Sanatçının Dışkısı* adlı eseri kavramsal sanatın en çarpıcı örnekleri arasında yer almaktadır. Bu eserlerin ortak yönü sanatçıların ürettikleri fikirlere uygun malzeme oluşlarıdır. Bu durumda sanatın sınır tanımazlığı ile bağlantılıdır. Böylelikle Postmodern sanatçılar, geleneksel anlam yapılarından, estetik normlardan ve kültürel referanslardan saparak, bir çeşit

yeniden yorumlama çabası güderler (Antmen, 2012, s. 160). Bu da Postmodernizmin karakteristik özelliklerinden biridir denebilir.

Pandemi süreciyle birlikte yaşanan kapanmalar sonucu, sanat dünyasında dijital araç ve platform kullanımlarının hızla arttığı bilinmektedir. Özellikle; sosyal medya, çeşitli yazılımlar, dijital yayın ortamları, sanal gerçeklik (VR) ve NFT'ler (Non-Fungible Tokens) gibi yeni dijital yöntemler sanat üretiminin sınırlarını genişleterek sanatı daha erişilebilir ve etkileşimli hale getirmektedir. Bu dijital platformlar sürecin getirdiği en önemli özelliklerdendir böylelikle yaşanan süreç seyirciyi alışılmışın dışında elle tutulabilir, gözle görülebilir, mekanda ziyaret edilebilirin dışında sanal bir sanat dünyası ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Dijitalleşme ile birlikte sanat eseri sergileme teknikleri, geniş kitlelere ulaşımı kolaylaştırırsa da bu süreçte tasarımcı, yazılımcı ve yapay zekâ teknolojileri arasındaki ayrımın bir hayli zorlaştığı görülmektedir. Bu sebeple sanatın kendine özgü olan güzide dili dijitalleşme ile belirsizliklere sebep olmaktadır. Sürecin getirdiği bu dijitalleşme, bazı teknolojik aygıtlara sahip olunarak birçok kişiye erişimi kolaylaştırmakta böylece dünyanın büyük bir bölümüne hızla ulaşımı sağlamaktadır. Bu süreçte beraberinde çevrimiçi sanat platformlarının güvenli gösterim ve satışını gerekli kılmakta aynı zamanda telif haklarını sıkı sıkıya koruma gereksinimini ortaya çıkarmaktadır.

Covid-19 öncesi fiziksel ortamlarda sanatçı, galerici ve koleksiyonerler arasındaki bağlantıda basit bir iletişim dili mevcutken pandemi esnasında sanal ortamlarla beraber bu iletişim yöntemlerinde de farklı alternatifler oluştuğu bilinmektedir. Sanatçının eserini satın almak isteyen kişiler için sanal güvenlik sistemleri ve güvenli satış yöntemleri ile kripto borsasında sanatın dönüşümü sağlanmaktadır. NFT sürecinin de bu şekilde oluştuğu gözlenmektedir (Yüksel, 2023, s. 42). Özetleyecek olursak NFT gibi dijital sanat formları, sanatçıların eserlerinin dijital olarak incelenmesini, alınıp satılmasını ve kopyalanmamasını garanti ederek hem güvenli bir sunuş hem de güvenli bir satış sağlamaktadır. Covid-19 pandemi dönemi, çağın getirdiği hastalık vb. değişimlere uyum sağlayan sanatın bu çok yönlülüğü yani disiplinlerarası oluşu sayesinde güncel medya kullanımında kolaylık sağlayarak bu sürecin hızlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Covid-19 pandemi döneminde yaptığı çalışmalarla kültürel hayata destek olan sanatçılar ilk etapta herkes gibi bilmediği bir süreç ve hastalık karşısında şaşırma, panikleme ve endişe gibi duygulara kapılmışlardır. Süreç içerisinde herkes gibi bu duygularla başa çıkmaya çalışan sanatçıların kimi üretime odaklanırken kimisi de üretime ara vermiştir. Fakat zamanla yaşanan

bu sürece alışılmış ve sanatçı süreçte deneyimlediklerini yaratıcılığı ile farklı perspektiflerden bakarak eserine aktarmıştır. Sanatçı bu zor dönemde psikolojik terapi yöntemini yine sanat yolu ile üreterek bulmuştur. Genel kapsamda değerlendirecek olursak her şeyden etkilenen sanatçı alışılmışın dışında temaları, temaları da sanat malzemesi yapabilmektedir. Bugüne kadar görülen salgınlarda sanatçı, sanat eserlerini geleneksel olarak atfedilen Realizm kapsamında üretirken Postmodernist süreçte Covid-19 ile birlikte karşımıza çıkan sanatsal eserlerde durum çok daha farklıdır. Bu bölümde Covid-19 döneminde yapılan bazı sanatçıların eserleri incelenmektedir.

Görsel 5.1 Enis Karavil, Apple Watch Maske, Maske/Çağrışımlar sergisi. Erişim: 02.10.2024 <https://www.alem.com.tr/foto-galeri/baksi-muzesinden-yeni-sergi-maskecagrisimler-1072956/5>

Enis Karavil'e ait *Apple Watch Maske* adlı yerleştirmede (Görsel 5.1) geçmiş ve şu anın bağlantısını, şartların dönüşümünü, tecrübe edinilen bu salgının iletişimi bir hayli azalttığı ve bunun yanında sosyal ve toplumsal yapıda ki değişimlere uyum sağlayan bireyin teknolojik değişimini temsil eden bir yapıdadır. Apple'ın Voice Control yöntemi ile tasarlanan bu maske, takan kişi konuşmaya başladığı esnada yaptığı konuşma yazıya dökülerek bu Apple'ın ekranından okunmaktadır. Geliştirdiği bu maske ile sanatçının yaşadığımız Covid pandemisi döneminde maske takmak zorunda kalındığı için yaşanan iletişim problemine konuşurken maskeden dolayı iletişimin zor kuruluşuna bir atıfta bulunarak buna yönelik dijital bir çözüm üretmektedir. Diğer taraftan gerçek anlamının ötesinde geçmiş ve gelecek olanın okunabilmesi anlaşılabilirliği ve farkında olunması açısından bir yan anlam taşıdığı da söylenebilir (Baksi Müzesi, 2020). Karavil çalışmasında sesin azlığı ya da yokluğuna odaklanmaktadır. Bu açıdan insanlığın ilk çağlarından bu yana iletişim her zaman var olmuştur. İnsanoğlunun düşünmesi, fikir üretmesi, anlaşılabilirliği ve paylaşılabilirliği açısından iletişim hep var olmuştur ve var olmaya devam etmektedir. Sanatçıda bu eserinde vermek istediği mesajda iletişimin ve bireyin

kendini ifade etmesinin ehemmiyetine bir gönderme yapmaktadır. Pandemi gibi zorlu koşullar veya dünyayı beklemekte olan ne gibi olumsuz koşul varsa her biri öncelikle sağlıklı iletişim ve insanların ortak hareket etmesi ile aşılabılır. Karavil'in bu çalışması da bize tam olarak bunları yansıtmaktadır.

Görsel 5.2 Fırat Engin, Otoportre 2020, Neon, Alüminyum üzeri UV dijital baskı, 2020. Erişim: 05.10.2024 "[Maskeli Hallerimiz Kolektif Hafızamızdan Silinemeyecek Bir Gerçek](#)" - ArtDog İstanbul

21. yüzyılda tecrübe edinilen Covid-19 pandemisinin sanata konu oluşu yalnızca devamlı kullanılan objelerin yeniden temsil edilmesi biçiminde tezahür etmemiş, var olan hakikatin diğer tarafında yaşamın aksadığı, her alanda etkileşimin ve üretimin durduğu bir ortamda eser üreten veya üretme çabası içerisinde olan sanatçının kullandığı nesnenin değişimini de gözler önüne sermiştir. Geçtiğimiz dönemde yaşanan pandemi süreci, sanata dijital platformlardan erişim sağlayabildiği, aynı zamanda eser üretiminin de teknoloji alt yapılı yaratım süreçlerine dönüştüğü bir dönemin başlangıcıdır. Söz konusu dijitalleşme pandemi öncesinde de vardı fakat bu kadar yaygın değildi. Öyle ki yaşanan bu değişim sanatın bu yöndeki adımlarını bir hayli hızlandırdı. Bu yeni dönem sanat tarihi açısından sadece yeni bir biçimlendirme anlayışı ortaya koymakla kalmıyor aynı zamanda Post-Pandemi dönemi olarak adlandırılan, farklı bir yaratım sürecinin de başlangıcını işaret etmekte. Fırat Engin'in *Otoportre* isimli eseri de, tıpkı Enis Karavil'in yerleştirmesinde olduğu gibi, salgının en tanındık sembolik elemanı olan maskedir. Maske formunun dijital ışıklar ile algılandığı portrede, dönemin getirdiği toplumsal değişim ve dönüşüm ile pandeminin sonuçlarını doğrudan görmek mümkündür. "Maske taktığımız dönemdeki görüntülerimiz ortak hafızamızda yer eden ve bizzat tecrübe eden

kuşaklar için ayrılmaz bir imgeyi ifade eder” diyen Engin, bu eseri için yaşadığı anı anlatan ancak geleceğe dair de tarihi bir belge niteliği taşıdığını ifade etmektedir (Tabak, 2021). Belirtildiği üzere Pandemi sadece sanatın teması üzerinde değil, aynı zamanda biçimsel ve üretimsel aşamalarında da değişikliklere yol açmıştır. Bu dönüşüm, sanat dünyasında hızla gelişen dinamikleriyle birlikte, kültür üretiminin geleceğine dair yeni sorular ve anlayış biçimleri oluşturur.

Fırat Engin, çalışmasıyla dünyanın ve sanatın dijitalleşen bir gerçekliğe evrildiğini vurgulamaktadır. Yani güncel sanatın dijital teknolojilerle iç içe geçmiş bir hale geldiğini ve fiziksel dünyadan dijital platformlara geçtiğini ifade eder. Engin, “mevcutta olan sergilenme ve izleyici ile buluşma alışkanlığının” da tam anlamıyla değişmeyeceğini fakat üretim ortamları, sergilenme mekânları ve yapılan eserlerin kavramsallığı açısından yaşanacak değişimin mecburi olduğunu ifade etmektedir (Tabak, 2021). Fakat sanatçılar koşullar ne olursa olsun bir çözüm geliştirerek üretime devam etmiş, pek çok farklı platform ile değişen koşullara hem sanatçının kendisi hem de eseri uyum sağlarken, bu değişime izleyicide dahil olmaktadır.

Görsel 5.3 Peter Olson, Covid Urn #1 ve Covid Urn #3, Orijinal fotoğraf ve demir oksit çıkartmalarıyla çarkta atılmış porselen karışımı kil 2020. Erişim: 06.10.2024 <https://www.5280.com/art-of-the-moment-pandemic-inspired-pottery/>

ABD'nin Pensilvanya eyaletinde fotoğraf sanatçısı olan Peter Olson, son altı yılda seramiklerle olan uğraşıyla bu alana dair yeni ufuklar keşfinde olan profesyonel bir fotoğraf sanatçısıdır.

Sanatçı özellikle mimari yapılar ve hareketli sokak sahneleri gibi dinamik fotoğraf konularıyla kendini gösteren güçlü bir fotoğrafçıdır. Yaptığı çalışmalarda çektiği çeşitli fotoğrafları seramik kaplar üzerine aktaran ve seramik kabın şekline göre fotoğrafı uyarlayan sanatçı, ‘foto-seramika’ adını verdiği pek çok eser üretmekle birlikte farklı disiplinleri harmanlayarak melez bir sanat formülü ortaya koymuş ve özgün eserler yaratmıştır. Olson pandemi sürecinde yaşananlar kapsamında geliştirdiği seride ‘eski tıp metinleri, hastalık, ölüm ve çürüyen hayat’ gibi çeşitli metaforlardan esinlenerek koronavirüse ait derlediği görselleri (Görsel 5.3) olduğu gibi vazoların üzerine yerleştirmekte ve bu yöntemle covid-19 döneminde tüm insanlığın yaşadığı zorlukları betimleyen üretimler gerçekleştirilmektedir (Gökbel, 2021, s. 62). Sanatçının ürettiği eserlere uzaktan bakıldığında estetik açıdan güzel görünen seramik vazolar olarak algılanır. Fakat yakından bakıldığında bu eserlerde içinde yaşanan Covid-19 sürecinin virüsler üzerinden betimlendiği anlaşılır. Zarif bir vazo görünümündeki bu eserler, izleyiciyi dönemin acı gerçeği ile yüz yüze bırakmaktadır. Peter Olson’un eserleri, sadece yaratım süreci ile değil aynı zamanda içinde yaşadığı çağın kültürel ve toplumsal göstergelerini de yansıttığı için belgesel bir niteliğe sahiptir.

Görsel 5.4 Buket Acartürk, Kan-Ter seramik sergisi, 2021. Erişim: 10.10.2024

<https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/saglikcilara-adanan-sergi-kan-ter-561502.html>

Pandemi döneminde üretilen etkili eserlerden bir tanesi de Buket Acartürk’e aittir. Acartürk Sakarya Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi seramik ve cam bölümünde profesör olarak görev yapmaktadır. Bu zorlu süreçte üretilen *Kan-Ter* adlı seramik sergide kullanılan eldiven formunun tekrar eden kullanımından ve farklı yerleşimlerinden oluşan bu sergide eldiven, sürece göndermede bulunan bir metafordur. Sanatçı, 166 porselen eldivenden oluşan

sergisini “yüzyılın en büyük mücadelesini veren sağlık emekçilerine” ithaf ettiğini belirtmektedir. Bu sergi, pandemide yaşanan zorluklara karşı, sağlık çalışanlarının sergilediği özveriyi takdir etmek amacıyla şekillenmiştir. Acartürk’ün ifadesine göre bugün geldiğimiz noktada normalleşme evresine geçilmesi sağlık çalışanlarının gösterdiği büyük mücadelenin bir özetidir. Bu duygu ve düşünceler kapsamında temeli oluşturulan *Kan-Ter* isimli sergi, büyük fedakarlıklar ile çalışıp bu süreçte hayatını kaybeden emekçi sağlık çalışanlarına bir saygı duruşu niteliği taşıması bakımından oldukça önemlidir (Acartürk, 2021; Gökbel, 2021: 58). Serginin gerçekliğine ilişkin verilerde, pandemi süreçlerinin farklı boyutlarına da göndermeler yapılmaktadır. Eldivenlerin şeffaflığı ve inceliğini aktarmak için porselen seçimi, yaşam ve ölüm arasında ki ince çizgiyi sembolize ederken, aynı zamanda insanın kırılabilirliğini de vurgular. Porselen bir yandan kırılabilirliği simgelerken, diğer yandan direncin ve gücün de simgesi haline gelmiş sağlık çalışanlarının mücadelesini ve azmini temsil etmiştir. Sanatçı sergisini sadece bir görsel deneyim olarak değil, aynı zamanda bir çağrıştırmacı olarak da sunmaktadır. Pandemi sürecinin sona ermesinden bağımsız olarak, artık bizlerin de bu fedakâr insanlara her zaman her koşulda destek vermesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Bugün sağlık çalışanlarının gösterdiği özveriyi takdir etmek ve onlara olan minnettarlığımızı somutlaştırmak için el birliği ile harekete geçme zamanıdır. Bu kapsamda hem serginin sembolik seyri hem de sanatçının verdiği mesaj daha kapsamlı anlaşılmaktadır.

Görsel 5.5 Chaosteria, Xixi Zi ve Xuegang Wang, No Escape (Kaçış Yok), Performans, Milano, İtalya
Erişim: 15.10.2024 <https://www.designboom.com/art/man-wrapped-hundreds-face-masks-struggles-no-escape-performance-08-24-2020/>

Peyzaj mimarı olan Chaosteria'nın, sanatçı Xixi Zi ve Xuegang Wang ile yaptığı iş birliği sonucu ortaya koyduğu *No Escape* adlı performans İtalya'nın Milano Katedralinin önünde gerçekleşmektedir. Bu performans, pandemi zamanı hayatımıza giren sosyal mesafe kavramı gözetilerek gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda mecburi bir ihtiyaç olan ve virüsten korunmamızı sağlayan maskelerle sarılmış bir kişi ve onu çevreleyen daire şeklinde kırmızı bir bant bulunmaktadır. Bu kırmızı dairenin içinde sıkışmış ve zorla hareket etmeye çalışan bir kişi vardır. Performans süreci boyunca sanatçıyı saran kırmızı daire git gide küçülmektedir. Bu esnada sanatçı da dairenin içinde küçülen daireler çizerek dönmektedir. İlk etapta geniş kırmızı daire etrafında dönene sanatçı biraz daha rahat hareket edebiliyorken, gittikçe daralan dairede sınırlı alana uyum sağlayarak dönme hareketini kontrol etmesi gereken sanatçı, sonunda hareketleri iyice kısıtlanır beraberinde baş dönmesi ile yere düşer ve performansını sonlandırır (Katsikopoulou, 2020). Söz konusu gösteride amaç, Chaosteria'nın performansının gerçekleşme yeri ve izleyici ile buluşması açısından şartların değişimi değil, canlandırılan performansa konu olan gerçekliğin değişimidir. Covid-19 pandemi sürecinde zorunlu olan maskeler, insanların fiziksel sosyal ve psikolojik açıdan etkileşimlerini özgürlüklerini sınırlamaktadır. Buna da gerçekleştirilmiş olan bu performans ile dikkat çekildiği görülmektedir.

Görsel 5.6 Karman Verdi, Projeksiyon Işığındaki Pek Çok Hayalet, There Are so Many Ghosts at My Spot. 2020. Erişim: 20.10.2024 <https://indepest.com/2020/05/31/there-are-so-many-ghosts-at-my-spot/>

Görsel sanatlar, sözlü ifade biçimlerinin yetersiz kaldığı yerde, insan bilincinin farklı katmanlarını yansıtmakta güçlü bir potansiyele sahiptir. Sanatın bu avantajı, kitlelerin toplumsal bilinç ve duygu durumlarını aktarabilmesi için önemli bir araç görevi görür. Bununla birlikte, sanatın etkisi sadece duygusal veya düşünsel dönüşümü sağlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal ve kültürel anlamda yeni anlayışlara kapı aralar. İmgeler aracılığıyla sözcüklerle anlatımı zor olan konular sanatsal ifadelerle birçok anlamı barındıracak şekilde izleyiciye sunulur (Leppert, 2017, s. 19). Bu kapsamda kitlelerin kolektif bilincini oluşturmak ve anlamlandırmak üzere sanatın manidar bir değer taşıdığı bilinmekle birlikte Çağdaş Rus fotoğraf sanatçısı Karman Verdi, pandemi sırasında duygular üzerine araştırmalar yapmış ve bu bağlamda aynı evin içerisindeymiş gibi görünen bir dizi fotoğraf serisini kendi evine projeksiyon yöntemi ile yerleştirerek sanki yan yanaymış gibi görünen fotoğraflardan farklı bir deneyimi yaratmıştır. Verdi, sanat tarihinde çokça rastlanılan ‘unutulmaz kılınmak adına yapılan’ otoportre geleneğine benzer bir kavrayışla Covid-19 sürecine ait kurgulamış olduğu seride, foto grafik kişisel imajından yararlanmaktadır. Sanatçı *Projeksiyon Işığındaki Pek Çok Hayalet* isimli serisinde, evin içerisinde farklı köşelerde kurguladığı bireysel görüntüsünü ve projeksiyon ışığından yansıyan foto grafik imajları kullanmaktadır. (Selçuk ve Okursoy, 2021, s. 222). Bu seri üretimde gerçek dışı, hayalet veya hayal ürünü tasarımların, gerçek bir insanın izdüşümleri mi yoksa sanatçının belleğindeki ifadelerin bir yansıması mı gibi soruların cevapları izleyiciye bırakılırken aynı zamanda yine izleyiciye geniş bir yelpazeden bakma imkânı tanır.

Covid-19’un getirdiği izolasyon süreci, insan psikolojisi ve duygusal dünyası üzerinde birtakım sorgulamalara sebep olarak, içsel süreçte insanın yalnız kaldığında ‘hayaletleri’ yani korkuları, endişeleri, travmaları ve kaygıları ile nasıl başa çıkacağını anlatan bir perspektife sahiptir. Özellikle karantina döneminde insanlar iç dünyalarını keşfe çıkararak farklı özelliklerini benliklerini yeniden keşfetme olanağı buldular. Karman Verdi’ye ait bu çalışma adı üzerinde *Projeksiyon Işığındaki Pek Çok Hayalet* başlığıyla kişinin geçmiş deneyimleri ve içsel çatışmalarıyla yüzleşmesi gibi ifadeleri kapsarken, izolasyon sürecindeki yalnızlıkta bir metafor olan hayaletlerle yüzleşme olanağını sunmaktadır. Bu süreçte bazıları kendiyile yüzleşirken bazıları bundan kaçmaktadır. Sanatçı ise bu performansıyla onları doğrudan odasına ışınlamayı tercih etmektedir. Böylece bomboş ve soğuk olan evi dakikalar içerisinde sıcak bir atmosfere dönüşmektedir.

Bu çalışma kapsamında sanatçı, insanların iletişime ve birlik olmaya her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduğu düşüncesi ile pandemi ve insanla ilgili bir hikâyeye anlatmak üzere

çevrimiçi çekim yöntemini kullandı. Modellerin ekran görüntülerini alarak evinin farklı yüzeylerine sanki o dönemde yalnız değilmiş de iki kişi yaşıyormuşçasına yansıtımlar yaptı. Karman Verdi, projenin kendisi için kişisel hale geldiğini ve duygularını keşfetmek adına bu deneyime izin verdiğini belirtmektedir ve “bu proje, küresel kriz sırasında insan doğasına dair kişisel çalışmamdır” diye eklemektedir (Kumar, 2021). Sonuç olarak sanatçının, izole edilmiş ortam ve insanın sosyal bir varlık olduğu gerçeğiyle bu projeyi oluşturduğu görülmektedir.

Görsel 5.7 Banksy, Vermeer's Girl with a Pearl Earring, 2020. Erişim: 29.10.2024 <https://www.bbc.com/news/uk-england-bristol-52382500>

Görsel 5.8 Banksy, “Game Changer, South Hampton General Hastanesi: 2020, Duvar Resmi. Erişim: 29.10.2024 <https://southamptonhospitalscharity.org/banksys-game-changer-sold-for-the-nhs/>

Bir diğer eseri incelenen sanatçı, Banksy'dir. Bu takma ad ile tanınan sanatçı, İngiltere'de yaşamını sürdüren bir sokak sanatçısıdır. Aynı zamanda aktivist ve film yönetmenidir. Pandemi döneminde kültür üretiminin sanal ve dijital alanlarla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda fiziksel mekânlarda da önemli değişimlerin yaşandığı görülmektedir. Bu dönemdeki kültürel ifade biçimlerinin yansıdığı mekan olarak özellikle sokaklar ve mimari yapılar görülmektedir. Sokak Sanatı, grafiti sanatçıları tarafından, dönemin getirdiği zorluklarla başa çıkma yöntemi ve insanları bilinçlendirmek ve dikkat çekmek adına pandeminin etkileri ve salgını sembolize eden grafitiler çizmişlerdir. Böylece pandemi sürecinde kültür üretimi sadece dijital alanlarla sınırlı kalmamış, fiziksel alanlar yani sokaklar sanatçılar için yeni birer sergi alanı haline gelmektedir.

Dünya genelinde yaşanan pandemi etkisiyle insanlar bu toplumsal krize farklı tepkiler vermişlerdir. Bu kapsamda sanatçılar hem bir başkaldırıda bulunmuş hem de konu bakımından bu süreçten beslendikleri bilinir. Ayrıca korku ve endişe ile başa çıkma açısından psikolojik

sağaltım alanı olarak sanatlarını kullanmaktadırlar. Böylece toplumsal bilinçlenmeye de katkıda bulunurlar. Bu bağlamda sanatçılar yalnızca sanat yaratım amacıyla değil, aynı zamanda toplumsal krizlere karşı da güçlü bir yanıt verme arzusuyla güderek çalışmalarını oluştururlar. Covid-19 süreci içerisinde kullanılan mekânlar ve biçimler oldukça çeşitlenmiş; sokaklar, duvarlar, dijital platformlar ve hastaneler gibi pek çok ortam sanatın herkese hitap etmesi ve toplumsal bilinçlenme bakımından tercih edilen yerler haline gelmiştir.

Bu sanatçılar arasında Banksy, dışarıda çıkmanın serbest olduğu zamanlarda, evlerin sokağa yansıyan duvarlarına pandemiye ilişkin tasarımlar düzenlemiştir. Bu dönemde sanatçı geçmişin kültürel birikimlerini yeniden yorumlamak ve çağın ruhuna uygun şekilde güncelleme yapmak için bir takım yollar geliştirmektedir. Bu bağlamda, (Görsel 5.7) Vermeer'in ünlü tablosu *İnci Küpeli Kız*, bir binanın dış yüzeyinde yeniden hayat bulmuş ve maskeli haliyle bu ikonik eser, süreçte yaşanan sağlık ve toplumsal açıdan gerçekleşen değişimlere gönderme yaparak yeniden şekillenmektedir (Tokdil, 2023, s. 55). Maskeli bir figür haline dönüşen *İnci Küpeli Kız*, pandeminin sembolik bir ifade biçimi olarak, yalnızca resmi yeniden yorumlama değil, aynı zamanda toplumsal bir eleştiri ve çağdaş bir yorum da içermektedir. Sanatçı, bu geleneksel eseri modern dünyanın her şeyiyle harmanlayarak izleyiciye hem geçmişi hem de bugünü düşündürmektedir. Yine Karman Verdi gibi pandeminin izolasyon sürecinden etkilenen Banksy de bu dönemde bir başka çalışması olan Southampton Hastanesi'nin duvarına bağış olarak (Görsel 5.8) yapmıştır. Bu resimde dizleri üzerine oturmuş, üzerinde tulum olan bir çocuk oyuncaklarıyla oynarken betimlenmektedir. Çocuğun havaya kaldırdığı elinde oyuncak bir hemşire bulunmakta ve peleriniyle bir süper kahramana dönüştüğü görülmektedir (Yüksel, 2023, s. 10). Banksy'nin bu eseri sağlık personellerinin yaşadıkları bu zorlu süreçte işlerini biraz olsun hafifletmek ve onlara destek olmak adına yapılan bir çalışmadır. Aynı zamanda bu yapıt yaşanan süreci anlamak ve o dönemin hafızasının oluşması bakımından önemli bir eserdir.

Görsel 5.9 Raul Walch, Yaşam, sanat, pandemi ve yakınlık projesi (Life, Art, Pandemic and Proximity) balkon sergisi, 2020 (Övül Ö. Durmuşoğlu ve Joanna Warsza arşivinden Erişim: 05.11.2024 <https://www.diebalkone.net/raul-walch>)

Yaşanan Covid-19 pandemi sürecinde sanatçıya sergileme alanı olarak yeni alternatifler sunma fikri etrafında ortaya çıkan *Yaşam, sanat pandemi ve yakınlık* adlı projenin küratörleri Övül Durmuşoğlu ve Joanna Warsza tarafından düzenlenen balkon sergisi kapsamında Berlin'e ait bir yerleşim yeri olan Prenzluer Berg'de yaşayan sanat topluluğu üyelerini, balkon ve pencerelerini sanata ait sergi alanlarına çevirmeye davet etmiştir. Bu dönemde sanatçılara oluşturulan bu proje kapsamında çağrıda bulunulmuş onlarda mekâna özgü ürünler tasarlayarak balkonlarında sergilemişlerdir. Sanatçılara yapılan bu çağrı ile birlikte birçok sanatçı yaşamlarını sürdürdükleri apartman ya da balkonlarda kendilerine özgü tasarımlar üreterek bunları sergilemektedirler. Sanat galerilerinin kapanması ve sergi etkinliklerinin duraksaması gibi çeşitli zorlukların yaşandığı pandemi döneminde, sanatçıların balkonlarında ya da yaşadığı mekanlarda ürünlerini sergileyerek yeni bir gösterim biçimi geliştirmişlerdir. Bu girişim, pandeminin sergileme mekanları üzerindeki değişimi vurgulamakla birlikte literatürde önemli bir örnek olarak yerini almıştır. Bunun yanı sıra sözü edilen projenin gerçekleştirildiği Prenzluer Berg bölgesinin tarihteki öneminden dolayı proje burada gerçekleşmektedir. Almanya'nın işgal altında olduğu dönemlerde Doğu Berlin'de yer alan bu bölge savaşın etkisinin diğer yerlere göre nispeten çok daha az hissedildiği bir bölge olmuştur. 1960'lı yıllardan itibaren bağımsız sanatçılar, bohemler, Hristiyan aktivistler gibi çeşitli toplulukların

savunucularının yaşadığı ve 1989 senesinde Berlin Duvarı'nın yıkılmasına ve barışçıl devrimin başlamasında etkili olan bir yerdir (Lempesis, 2020).

Berlin'de yaşamını sürdüren ve Weimer Bauhasus Üniversitesi'nde akademisyen olarak görev yapan sanatçı, Raul Walch bu proje çerçevesinde ürettiği çalışmaları, tekstil ürünleri kullanarak yaşadığı yerin çeşitli noktalarına yerleştirmektedir. Bu yerleştirmede sanatçı, kendini yalnızca evinin balkonu ile kısıtlamamış (Görsel5.9) bunun yanında komşularının da balkonlarına uzanacak daha büyük ve dikkat çekici geçici projeler oluşturmuştur. Sanatçının kamusal alanı ve binanın mimarisini yeniden düzenlemesi, pandeminin oluşturduğu karamsar ve kasvetli havayı almış yerine binanın soğukluğunun yumuşatılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda kullandığı renklerin sakinleştirici etkisi ve malzemenin süzülen yapısı geleceğe dair insanın içinde bir umudu ferahlığı barındırmaktadır (DieBalkone, 2020).

Covid-19 dönemindeki bu kapanma sürecinde sokak sanatı pek çok sanatçı tarafından sergileme mekanı ve üretilen eserin bir parçası olarak benimsenmektedir. Bilhassa sağlık çalışanlarına, maske kullanımına odaklanan çalışmalar, sokakların belli süre dahilinde de olsa herkese açık olması bu süre zarfında sanatçıların kullanımını kolaylaştırmaktadır. Övül Durmuşoğlu ve Joanna Warzsa'nın oluşturduğu proje kapsamında, sanatçıların yaratıcılıklarına ve sanat anlayışlarına göre kurguladıkları eserleri evlerinin balkonlarında sergiye çıkarmaları dahilinde evlerini birer sanat galerisine dönüştürmelerine olanak tanımaktadır. Pandemi zamanı ve beraberinde gelen kısıtlamalar ile adeta evlerine sıkışmış hisseden insanlar bu noktada düşüncede oldukça özgür kalmışlar ve yaratıcı girişimlerde bulunmuşlardır. Bu da yalnızca sanat eserlerine değil, eserin ortaya çıkış sürecinden sergileme mekanına ve hatta izleyiciden eserin malzemesine kadar değişkenliğe ve dönüşümlere sebep olmaktadır.

Görsel 5.10 Eugenio Ampudia Bitkiler İçin Konser Seslendiren: Uceli Yaylı Çalgılar Dörtlüsü, El Liceu Opera Binası, Barcelona Erişim: 8.11.2024 <https://www.star.com.tr/dunya/karantinadan-sonra-kapilarini-acan-barcelona-operasi-ilk-konserini-bitkilere-verdi-haber-1551843/>

Koronavirüs salgınından en fazla etkilenen ülkelerden İspanya’da salgın nedeniyle tüm konser faaliyetleri aylarca yapılamadı. İspanya’nın Barcelona kentindeki El Liceu operasında Covid-19 nedeniyle üç ayı aşkındır konser verilmiyordu. Ülkede karantina önlemlerinin gevşetilmesinin ardından verilen ilk konser çiçeklerin, bitkilerin huzurunda gerçekleşti. El Liceu operasının aylar sonra verdiği ilk konser için salondaki 2 bin 292 koltuğa bitkiler yerleştirildi. Konser sonrası bitkilerin her biri, Covid-19 salgınında görev alan sağlık çalışanlarına verildi.

COVID -19 karantinasının ardından Barcelona'nın El Liceu Opera Binası 2.292 saksı bitkisinden oluşan bir seyirciye konserle yeniden açıldı. İspanyol kavramsal sanatçı Eugenio Ampudia tarafından yaratılan konserde, yaylı çalgılar dörtlüsü sanatçının doğayla daha büyük bir bağ kurmasını sağlayan karantina zamanına bir yanıt olarak besteci Puccini *Crisantemi* bestesini icra etti. Ampudia, sanat eserinin ilham kaynağı hakkında “Bütün bu süre boyunca doğada neler olup bittiğini izledim. Daha bir sürü kuşun şarkı söylediğini duydum. Bahçemdeki ve dışarıdaki bitkilerin daha hızlı büyüdüğünü fark ettim. Bu süreçte şüphesiz, insanlarla ve doğayla daha yakın bir ilişki kurabileceğimi düşündüm” diye görüşlerini ifade etmektedir.

Bu konser, Barcelona'nın El Liceu Opera Binası ile Max Estrella Galerisi ve küratör Blanca De La Torre arasındaki ortak bir girişimin sonucudur. Opera binasının sanat yönetmeni Victor Garcia De Gomar performans için "görsel bir şiir hem ince bir metafor hem de bizi gülümseten bir şiir" gibiydi diye yorum getirmiştir. Garcia De Gomar sanatsal projesi kapsamında geliştirmek istediği sanatlar arasındaki diyalog ve farklı sanat disiplinleri arasında sinerji ve karşılaşmalarla dolu bir sezonla devam edeceğini söylemektedir (Barselona Operası, 2020).

Görsel 5. 11 Robert Süess, In Times of Covid-19, Digital on synthetic board, 2020 Erişim: 12.11.2024 <https://www.suess.ch/en/>

İsviçreli sanatçı Robert Süess, serbest sanatçı kimliğinin yanı sıra 2006'dan bu yana Avrupa'daki Almanca konuşulan tanınmış sanat akademilerinde deneysel resimler yapan bir öğretim görevlisidir. Sanatçı, pandemiye dair çeşitli imgeleri bir araya getirerek çalışmalarına aktarmıştır. Bunlar virüs, maske, eldiven, temizlik malzemesi vb. görsellerdir yaşanan pandemi sürecinde bu imgeleri bir arada kullanarak yirmi dört parçadan oluşan dijital bir seri üreten sanatçı, bu eserlerini çevrimiçi platformlarda satışa sunmaktadır. Sanatçının esin kaynakları, televizyon ekranları ve çeşitli videolardaki dikkat çekici tonlara sahip arka planlardır. Süess, küresel boyutta olan pandeminin anlaşılması ve kabullenilmesi hayli zorken ve henüz keşfedilmemiş bir gerçeklik ile mücadele edilirken korkunun diğer tüm duyguları gölgede bıraktığı bu dönemde bilinmeyen anlaşılır hale getirmek ve yaşanan korkuyu estetik bir ifade biçimine dönüştürmek amacındadır (SüessArt, 2020). Sanatçıya yaşanan kaos ortamında ne için üretim yaptığı sorulduğunda şu şekilde cevaplamıştır. "Bir sanatçı olarak sergi açamıyor, derslere devam edemiyor, sokağa dahi çıkamıyorsam ve devamlı kullandığım biçimlendirme anlayışını sürdüremiyorsam, sosyal ve bireysel bir varlık olarak bir çözüm yolu bulmalıyım" demiştir (Johnson, 2021). Tüm hayatın durma noktasına geldiği, her şeyin üretim sürecinin sekteye uğradığı bu zorlu dönemde Süess'de teknolojiyi kullanarak çağa hızlı şekilde uyum

sağlayan sanatçılardan olmuştur. Bu sayede dijital sanatı benimsemiş eserlerini oluştururken ve onları satışa sunarken dijitali kullanmaktadır.

Görsel 5.12 ABD Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığı Covid-19 Afişi 2020. Erişim: 15.11.2024
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1714501>

Amerika Birleşik Devletleri küresel bir pandemi etkisi yaratan Covid-19 sürecinde dijital pek çok platformdan, tedbirlerin elden bırakılmaması adına ve tedbir alınmadığı takdirde yaşanması olası vakaları aktaran afişler tasarlamış ve bunları sosyal medya hesaplarından yayınlamıştır. Bunlardan biri de burada yer alan afiştir (Görsel 5.12). Yayımlanan bu afişte ortada dikkat çeken kocaman bir virüs simgesi bulunmaktadır. Covid-19’u en iyi temsil eden imgelerden biri olan virüs ve arka plan renginde tercih edilen tonlara bakıldığında ağırlıklı olarak mor rengin tonlarının kullanıldığı görülür. Bilimsel açıdan mor rengin bilinçaltındaki korku duygusunu açığa çıkardığı, aynı zamanda hüznün ve melankoli rengi olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda virüsten korunmak adına uyarı niteliğinde korku duygusunun hakim olduğu söylenebilir. Afişte dikkat çekilmek istenen diğer bir husus ise siyah bant üzerine yazılan beyaz yazıdır. Bu yazıda “Certain medical conditions may put you at higher risk during Covid-19. (Bazı tıbbi durumlar sizi covid-19 sırasında daha yüksek risk altına sokabilir)” yazısı yer almaktadır. Yani kronik rahatsızlığı olan her yaş grubunun covid-19’a karşı kronik hastalığı olmayanlara oranla daha kritik bir süreçte ve tehlikede olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla afiş, vermek istediği mesajda pandemi süreci içerisinde yaşanan herhangi bir sağlık sorununda da ölüm riskinin çok fazla oluşundan bahsetmektedir.

Görsel 5.12 Li Zhong, Cepheye Giderken Annesini Kutlayan Çocuk, 2020 **Görsel 5.13** Li Zhong, Bir Meleşe Saygı- Farklı Bir Yılbaş Yemeği. Erişim: 18.11.2024 <https://thetricontinental.org/painting-an-epidemic-an-interview-with-li-zhong/>

Li Zhong, Çin'in Şanghai şehrinde yaşayan kaligrafi akademisinde bir ressamdır. Aynı zamanda Fengxian bölgesinde sanatçılar derneği başkanıdır. Zhong Çin'in Wuhan kentindeki Covid-19 ile mücadele eden sağlık çalışanlarıyla dayanışma içerisinde olduğunu gösteren bir dizi eser ortaya koymuştur. Bu eserlerde Çin lavi tekniğini kullanan sanatçı siyah mürekkep ile kontur çizgisini belirginleştiren sağlık görevlilerinin mavi üniformalarını da etkili renk vurguları ile yansıtmaktadır. Hassas bir yaklaşımla pandemi döneminde geçen sağlık çalışanlarının anlarını hızlı şekilde eskizler olarak betimlemiştir. Şüphesiz ki salgın sürecinde en büyük yükü taşıyan sağlık çalışanlarının mücadelesi o süreçte pek çok esere konu olmaktadır. Bunlar arasında Zhong (Görsel 5.12) *Cepheye Giderken Annesini Kutlayan Çocuk* adlı çalışmasında, sağlık çalışanlarının görev başına gitmeleri ile savaş cephesine çıkan askerleri özdeşleştirdiği görülür (Tricontinental, 2020). Bu bağlamda sağlık çalışanlarının evlerinden ayrılmaları, geride bıraktıkları ailelerine sevdiklerini cepheye gönderenlerin yaşadığı hüznü yaşatmaktadır.

Bir diğer eserde ise, (Görsel 5.13) *Bir Meleşe Saygı – Farklı Bir Yılbaş Gecesi Yemeği* ismini verdiği eserinde sanatçı, Covid-19 döneminde verdiği mücadeleden günü, ayı ve yılı şaşmış olan iki sağlık görevlisini bir yılbaş gecesinde görevleri başında yere çömelmiş şekilde bir yemek molası verildiği sırada betimlemektedir. Resmin üzerinde Çince yazan yazıda ise bir diğer eserde de olduğu gibi çalışmanın ismi yer almaktadır. Eski Çin Devlet Başkanı Mao Zedung, geleneksel bir resim stiline modern dönemde hizmet vermek amacıyla nasıl dönüştüğünden bahsetmektedir. Özellikle Zhong'un bu çalışmalarında kullandığı mürekkep

yıkama tekniği olarak bahsedilen lavi tekniği üzerinde durulmaktadır. Zedung, bu tekniğin Tang Hanedanlığı döneminde ortaya çıkmış ve Doğu Asya’da yaygın olarak kullanılan bir teknik olduğunu belirtmektedir. Bu teknik, siyah mürekkep ve suyun çeşitli tonlarda seyreltilmesiyle yapılan bir tekniktir. Bu stil Çin resminin önemli bir parçasıdır, kâğıdın yüksek emiciliği ve mürekkebin doğrusal hatlarda yayılan etkisi resme dinamik bir etki katmaktadır. Sanatçı, o anı yakalama çabasıyla fırçasını kâğıda değdirdiğindeki süreci virüsün yayılımına benzeterek tüm hızıyla değişiyormuş gibi görünen ve solmaya başlayan bir anlık görüntüyü Covid-19’a yakalanan insanlarla özdeşleştirmektedir (Tricontinental, 2020). Bu kapsamda geçtiğimiz Covid-19 pandemisi sürecinde sanatçılarda topluma destek olmak ve duygularını bir şekilde yansıtmak amacıyla hem sağlık çalışanlarına destek olmak hem de döneme dair eserlerinin tarihi bir belge niteliği taşıması sebebiyle çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir.

Görsel 5.13 Lionel Stanhope’un Koronavirüs Çağı Nedeniyle Güncellemeli Caravaggio’nun Emmaus’ta Akşam Yemeği, Röproduksiyon 2020. Erişim: 15.01.2025<https://paranahaciaelmundo.com/la-pandemia-en-forma-de-arte-a-traves-de-grafitis-en-cada-rincon-del-mundo-parte-2/>

İngiliz ressam Lionel Stanhope; 16 yaşından itibaren sokak sanatı ile uğraşmaktadır. Okuldan ayrıldıktan sonra resim ve yazı alanında eğitim alan sanatçı tipografide iyi bir yere geldiğini belirtmektedir. Ancak bir duvar sanatçısı olarak adını duyurmadan önce, Londra’da film, TV ve tiyatro prodüksiyonları için setler çizmiştir. İtalyan Barok ustası Caravaggio’nun “Emmaus’ta Akşam Yemeği” adlı resmini Londra’da bir demiryolu altındaki duvara çizen sanatçı figürlere maske ve eldiven giydirerek Covid-19’a dikkat çekmektedir.

Stanhope, uzun zamandır Caravaggio'ya hayran olduğunu ve büyük bir ölçekte eserini resmetmek istediğini söylemektedir. (Görsel 5.13) Bunun üzerine Stanhope, Covid-19 salgınının zaman açısından ve daha sessiz sokakları getirmesiyle birlikte bu tabloyu çoğaltmak için iyi bir fırsat yakaladığını belirtmektedir (Yaşar, 2020).

Görsel 5.14 Tatsuya Tanaka Miniature Calender, 2020 - **Görsel 5.15** Tatsuya Tanaka, Miniature Calender, 2020. Erişim: 16.01.2025 <https://www.artfulliving.com.tr/neler-oluyor/tatsuya-tanakadan-minyatür-acık-hava-manzaralari-i-21649>

“Tanaka *Minyatür Takvim* serisi için şunları söyledi; çalışmalarımın genç yaşlı farklı milletten herkes için anlaşılmasını önemsiyorum. Bu yüzden tanıdık şeyler kullanmaya ve tanıdık konulara değinmeye çalışıyorum” demektedir (Tatsuya Tanaka Minyatür Takvim, 2020).

Tatsuya Tanaka, (Görsel 5.14 ve 5.15) “Minyatür Takvim” serisi adını verdiği eserlerde spor teması hakimken COVID-19 ile yaşamın bir parçası haline gelen maskeler ön plana çıkmaktadır. Maskelerin, Olimpiyat oyunlarındaki farklı yüzey ve ekipmanları temsil etmek için kullanıldığı görülmektedir. Tıbbi yüz maskelerinin, kimi zaman bir havuz kimi zaman da bir voleybol filesine dönüştüğü görülmektedir. Çalışmaları genelde minyatür tarzında olan Japon sanatçı, eserlerinde maskenin hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olduğunu tekrar hatırlatmaktadır. Minyatür Takvimi adını verdiği seri kapsamında günlük hayatımızda kullandığımız tüm bu objeleri birer açık hava manzarası haline getirdiği ve bir sanatçı olarak onlardan ortaya yaratıcı eserler çıkardığı görülmektedir (Colossal, 2020).

Bir başka COVID-19 ile ilgili yapılan resme bakacak olursak, Juan Luceda'nın ‘onlarsız ne yapacağız’ adlı çalışması olacaktır. Birçok insanın İspanyol ressam Juan Lucena'yı bu eser ile tanımaktadır. Juan Lucena çok sayıda resim yarışması kazanmış bir ressamdır. Sanat ve El Sanatları Okulu'nda eğitim alan ressam on yılını resim yapmadan geçirdikten sonra son 15 yıldır kendini sanata adanmış olduğunu vurgulamaktadır.

6. SONUÇ

İnsanlığın varoluşundan beri salgın hastalıklar hep karşımıza çıkmaktadır. Pek çok salgın türü olmasına rağmen bazı salgınlar topluca ölümlere, topluca yıkımlara sebep olmakta ve çok hızlı yayılım göstermektedir. Hatta bazıları oldukça uzun sürmesi sebebi ile kara ölüm ya da Tanrının insanlığa cezası olarak adlandırılmaktadır. Tarihsel sürece bakıldığında birçok salgın hastalık görülmesine rağmen bu çalışma kapsamında sanata yansıyan ve sanatçının konu edindiği dikkat çekici salgınlar incelenmiştir. Bu salgınlardan bazıları oldukça geniş alana yayılarak pandemiye dönüşmüş ve çokça insanı olumsuz anlamda etkisi altına almıştır.

Bu çalışmada başlıca önemli salgın türlerine yer verilmekte olup bu salgınları konu alan bazı resimler ele alınmış ve bunların betimsel analizleri yapılmıştır. Tezin birinci ve ikinci bölümüne bakıldığında genel anlamda pandemi özel anlamda salgın ve epidemi kelimelerine indirgenerek etimolojik açıdan incelemeler yapılmıştır. Bu konunun seçilmesinin sebebi özellikle son dönemde karşımıza çıkmış olan Covid-19 pandemisinin insanlara sağlık açısından toplumsal, siyasal, ekonomik ve psikolojik açıdan yaşattığı etkilerdir. Bu sadece sağlık açısından ve diğer saydığımız açılardan değil aynı zamanda sanatsal anlamda da pek çok farklılığa ve yeni yöntemlere kapı aralamıştır.

Bu bağlamda çalışmanın üçüncü bölümünde sanat tarihine tema oluşturan salgınların bir kısmına yer verilmiş olup yaşattıkları acılar ve kayıplar sebebiyle dönemin sanatsal üretimine konu olan salgınların tarihi sürecine ve neden kaynaklandığına kısaca değinilmiş ardından eserler üzerinden incelenmiştir. Bunlar cüzzam, çiçek hastalığı, sıtma ve frengidir. Bu salgınlar ortaya çıktıkları süreçte ve sonraki süreçlerde sanatçıların imgelerine yansımış ve bu bakımdan o dönemi ve yaşanan acı durumu anlatması sebebiyle tarihe ışık tutmuştur. Dördüncü bölüme baktığımızda ise pandemi kapsamında değerlendirilen hastalıklardan veba salgını pek çok sanatçının çalışmalarına konu olarak nasıl ki feodal sistemin yıkılışında bile kritik etkilerde bulunduysa, Covid-19 pandemisi de son üç yüz yıldır sürekli işleyen küresel kapitalizmin endüstriyel ve finansal dönüşümünü bir süre durma noktasına getirmiştir. Dünyayı derinden etkileyen her iki pandemide de sosyal ve ekonomik hayatta büyük bir aksaklık yaşanmış, toplumsal huzursuzluklar ve bunalımlar görülmüştür. Dönemin bilimsel araştırmaları ve sağlık alanında yaşanan ilerlemeler sayesinde duran çarklar tekrar aktif hale gelmiştir. Fakat bu süreç her alanda olduğu gibi kültür ve sanat alanında da yeniliklere ve alternatif yollara yönelimi beraberinde getirmiştir. Yine benzer etkiler yaratan Kolera, İspanyol gribi ve AIDS gibi

pandemilerin yayılımı da sadece toplumsal yaşamda değil, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda da ciddi etkiler bırakmış sanatta da farklı biçimlerde kendini göstermiştir.

Hastalık ve ölüm gibi temaları tarih boyunca inanç sistemleri ve kültürel anlayışlar ile değerlendirilmiştir. 20. Yüzyılın başlarına kadar birçok kişinin dinsel bir bakış açısıyla ele aldığı, insanların yaşadıkları acı ve ıstırap tanrısal bir lanet ya da doğüstü bir gücün sonucu olarak yorumlanmıştır. Bu dönemde sanatçılar da, hastalık ve ölüm temalarını bu düşünceler kapsamında eserlerinde betimlemişlerdir. Bu temalar dönemin toplumsal, bireysel korkularını ve insanların kontrol edemedikleri güçlere karşı duydukları korkuyu yansıtmaktadır. Ancak 20. yüzyılda, özellikle Modernizmin içeriği ile birlikte, sanatın ve sanatçının hastalıklara ve ölüm temalarına bakış açısı değişmektedir. Bu kapsamda artık hastalıklara sadece tanırının bir cezası olarak bakılmıyor aynı zamanda insanın çevresel, fiziksel ve psikolojik gerçekliği ile doğrudan bağlantılı bir olgu olarak ele alınıyor. Sanatçılar ölümün, yalnızlığın ve çaresizliğin insana dair derin duygusal deneyimleri temsil eden konular haline geldiğini vurgulamaktadırlar. Bu bağlamda sanat, fiziksel ve ruhsal acıları farklı ve estetik bir anlatım biçimi ile yansıtmaya yönelmektedir.

21. yüzyılda ise hastalık ve ölüm temaları kapsamında Covid-19, pandeminin metafizik ve kavramsal boyutlarını simgeleyen eserleri ve ortak proje girişimlerini öne çıkarmıştır. Özellikle pandemilerin, küresel hastalıkların ve sağlık krizlerinin ortaya çıkışı ile Postmodern sanat, bu yeni toplumsal gerçekliğin ele alınması, birlikte var olma, toplumsal yardımlaşma gibi temaları yansıtmaktadır. Dolayısıyla Covid-19 pandemisi artık sadece bireysel değil, kolektif bir deneyim olarak sanatçıların ürünlerine yansımış ve toplumsal dayanışma, eşitsizlik ve insani değerlerin sorgulandığı bir alana dönüşmüştür. Bu süreç her ne kadar kolektif bir nedeyim olsa da neticede insanlar hastalık sürecini tek başına atlatmak durumunda kaldığı için süreç, bireyselleşmenin ve yalnızlaşmanın getirdiği farklı sanatsal üretim ortamlarını da beraberinde gelmiştir. Bu olumsuz süreçte öne çıkan sanat adına olumlu olan bazı süreçler vardır. Bunlar sanal galeriler, dijital sanatın ön plana çıkması, dijital ortamlar da sanatsal uygulamaların yapılabilir olması ve eserin izleyici ile çok hızlı şekilde buluşuyor olması gibi süreçlerdir. Görüldüğü üzere sanatçılar pek çok temadan etkilendiği gibi Postmodern sanat kapsamında da hastalık ve ölümü ana temaları haline getirmişlerdir. Sonuç olarak bu çalışmada cüzzam, çiçek hastalığı, sıtma frengi, veba, kolera, İspanyol gribi, AIDS gibi salgın hastalıkların yanı sıra özellikle Covid-19 döneminde üretilen farklı tarzda ve dijital içerikli çalışmaların neden ve nasıl yapıldığı ve bu durumun bundan sonraki sanat sürecine ne tür hizmetler edeceği incelenmiştir.

KAYNAKÇA

Akalın, Ş. H., Toparlı, R., Gözaydın, N., Zülfikar, H., Argunşah, M., Demir, N., & Gültekin, B. (2011). Türkçe sözlük (11. baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akın, H. (2018). Felaket geliyor demmişti: Ortaçağda yaşanan büyük veba salgını ve toplumsal yaşamdaki sonuçları üzerine bir değerlendirme. Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, 46, 247-296. <https://doi.org/xxxxxx>

Antmen, A. (2009). 20. Yüzyıl Batı sanatında akımlar. Sel Yayıncılık.

Aslan, R. (2020). Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve COVID-19. Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi, 85, Afyon Kocatepe Üniversitesi Veteriner Fakültesi Fizyoloji Anabilim Dalı. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1679987>

Argonotlar. (n.d.). AIDS aktivizmi ve sanat: 80'lerde salgının seyrini değiştiren üç sanatçı. Argonotlar. <https://argonotlar.com/aids-aktivizmi-ve-sanat-80lerde-salginin-seyrini-degistiren-uc-sanatci/>

ArtRKL. (n.d.). The impactful and viral staying power of Felix Gonzalez-Torres' Untitled (Portrait of Ross in L.A.). ArtRKL. <https://artkl.com/blogs/news/the-impactful-and-viral-staying-power-of-felix-gonzalez-torres-untitled-portrait-of-ross-in-la>

Atmaca, Y. (2016). Türkiye tasarım kronolojisi sağlık: Kronoloji denemesi. <http://acikerisim.artuklu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12514/1880/Yuvacan%20Atmaca%2c%20Sa%20g%cc%86%2c%4b1k%20Kronoloji.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Ayar, M., & Kılıç, Y. (2017). Osmanlı'da vebanın sona erişine dair bir değerlendirme. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 17(2), 163-181. <https://doi.org/xxxxxx>

Ayar, M. (2007). Osmanlı Devleti'nde Kolera. Kitabevi Yayınları.

Aysan, A. F., Balcı, E., Karagöl, E. T., Kılıç, E., Gültekin, F., Şahin, F., Parlakpınar, H., Bulut, M., Garipağaoğlu, M., Solak, M., Erin, N., Özçelik, T., Kara, F., Çınarka, H., Gür, M., Mete, B., Emek, M., Şimşek, M., & Gündüz, K. (2020). COVID-19 pandemi değerlendirme raporu. Türkiye Bilimler Akademisi.

Barselone Operası (2020) <https://www.designscene.net/2020/06/barcelona-opera-plants.html>

Başar, S. (2022). Pandemi ve sanat. Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 12, Kocaeli. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gorunum/issue/69089/1068462>

Batu, M., & Tos, O. (2017). Tüketim kültürü odağında modernizm ve postmodernizm karşılaştırması. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 5(2), Gümüşhane. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/e-gifder/issue/29459/296888>

Baudrillard, J. (2018b). Tüketim toplumu (N. Tural & F. Keskin, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

BBC News Türkçe <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51614548> Pandemi nedir, ülkeleri nasıl etkiler? - Dünya Sağlık Örgütü koronavirüsü pandemi ilan etti - BBC News Türkçe

Bell, J. (2019). The Earth book: From the beginning to the end of our planet: 250 milestones in the history of earth sciences (pp. 73-75). Sterling Publishing. <https://doi.org/xxxxx>

Berger, J. (2003). Picasso'nun başarısı ve başarısızlığı (Y. Salman & M. Gürsoy Sökmen, Çev.). Metis Yayınları.

Bocock, R. (2008). Tüketim (İ. Kutluk, Çev.). Dost Kitabevi.

Budak, F., & Korkmaz, Ş. (2020). COVID-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi, 1, 62-79. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sayod/issue/54364/738657>

Caballero-Anthony, M., Teng, P. P., Shrestha, M., Nair, T., & Lassa, J. A. (2015). Public stockpiling and food security. Journal Name, Volume(Issue), page range. <https://doi.org/xxxxxx>

Çalışkan, S. (2021). Resim sanat tarihinde sifiliz (frengi) örnekleri. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 8(75), Kırklareli. <https://jsshr.org/index.php/pub/article/view/429/417>

Colossal, (2020). <https://www.artfulliving.com.tr/neler-oluyor/tatsuya-tanakadan-minyatur-acik-hava-manzaralari-i-21649>

Çınar, F. (2013). Heykel sanatında bir tema olarak "korku" (Yayımlanmamış sanatta yeterlilik eser metni). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çoruk, A.(2016) <https://fikirturu.com/toplum/ispanyol-gribi-de-gecmisti-bu-topraklardan/>

Goldstein, J,L. (2020)<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0092867420312277>
<https://doi.org/10.1016/j.cell.2020.09.030>

Erkoreka, A. (2009). Origins of Spanish influenza pandemic (1918-1920) and its relation to the First World War. Journal of Molecular and Genetic Medicine, 3(2), 192.

Er, E,C. (2021) <https://argonotlar.com/aids-aktivizmi-ve-sanat-80lerde-salginin-seyrini-degistiren-uc-sanatci/>

Ergüven, M. (1992). Yoruma doğru. Yapı Kredi Yayınları.

Eisler, C. (2009). Who is “syphilitic man”? Perspectives in Biology and Medicine, 52(1), 48-60. <https://doi.org/xxxxx>

Evans, R. J. (1987). Death in Hamburg: Society and politics in the cholera years 1830-1910. Oxford University Press.

https://www.researchgate.net/publication/270942502_Richard_J_Evans_Death_in_Hamburg_Society_and_politics_in_the_cholera_years_1830-1910_Oxford_Clarendon_Press_1987_8vo_pp_xxv_676_illus_5500

The Scourge of the Nineteenth Century: Cholera in England – Part I. (n.d.). Old Operating Theatre. <https://oldoperatingtheatre.com/the-scourge-of-the-nineteenth-century-cholera-in-england-part-i/>

Garrett, T. A. (2007). Economic effects of the 1918 influenza pandemic: Implications for a modern-day pandemic. Federal Reserve Bank of St. Louis. <https://www.stlouisfed.org>

Giddens, A. (2011). Sosyoloji: Kısa fakat eleştirel bir giriş. Siyasal Kitabevi.

Grzymkowski, E. (2014). Sanat 101 (O. Düz, Çev.). Say Yayınları.

Guilbaut, S. (2021). New York modern sanat düşüncesini nasıl çaldı: Soyut dışavurumculuk, özgürlük ve soğuk savaş (E. Göktepe, Çev.). İstanbul: Yayınevi.

Gürol, T. https://www.academia.edu/84094843/MODERN_SANAT_VE_POSTMODERN_SANAT_NEDIR

Habermas, J. (1994). Modernlik: Tamamlanmamış bir proje. Postmodernizm (G. Naliş, Çev., ss. 31-44). Kıyı Yayınları.

Huremović, D. (2009). Title of the chapter. In Title of the book (pp. xx-xx). Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-15346-5_2

Johnson, S. (2021). A virus-shaped vase, anyone? Why COVID is a muse for today's artists. Virüs şeklinde bir vazı, kimse var mı? COVID neden günümüz sanatçıları için bir ilham perisi? Sanat | Muhafız.

Katsiaficas, G. (2019). Estetik ve politik avangardlar (A. Boren, Çev.). e-skop. <https://www.e-skop.com/>

Kasriel, E. (2020, May 14). How have artists portrayed epidemics over the centuries and what can the artworks tell us about then and now? BBC Culture. <https://www.bbc.com/culture/article/20200514-how-art-has-depicted-plagues>

Keskinbora, K Bahçeşehir Ü. Tıp Fakültesi Çiçek aşısı ve Öyküsü <https://www.herkesebilimteknoloji.com/haberler/saglik/cicek-asisi-ve-oykusu>

Koleranın insan vücuduna etkileri: [Kolera - Vikipedi \(wikipedia.org\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Kolera)

Kralı, E. (2024). <https://www.myartbroker.com/artist-keith-haring/articles/movement-dance-keith-haring-iconography>

Kılıç, O. (2020). Küresel salgının anatomisi: İnsan ve toplumun geleceği. Türkiye Bilimler Akademisi.

Kumar, R. (2021) <https://www.stirworld.com/inspire-people-artist-karman-verdi-develops-a-unique-format-to-take-images-during-lockdown>

LePan, N. (n.d.). Visualizing the history of pandemics. Visual Capitalist. <https://www.visualcapitalist.com/history-of-pandemics-deadliest/>

Leppert, R. (2017). Sanatta anlamın görüntüsü (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı.

Lu, R., Zhao, X., Li, J., Niu, P., Yang, B., & Wu, H. (2020). Genomic characterisation and epidemiology of 2019 novel coronavirus: Implications for virus origins and receptor binding. The Lancet, 395(10224), 565-574. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30251-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30251-8)

Mamelund, S-E. (2004). The Spanish influenza pandemic of 1918-19: New perspectives. Population and Development Review, 30(2), 362-365. <https://doi.org/xxxxxx>

Mann, F. D., Krueger, R. F., & Vohs, K. D. (2020). Personal economic anxiety in response to COVID-19. Personality and Individual Differences, 167, 110233. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110233>

Miles, G.(2020) <https://oldoperatingtheatre.com/the-scourge-of-the-nineteenth-century-cholera-in-england-part-i/>

MoMA. (2019). General idea. The Museum of Modern Art. <https://www.moma.org/collection/works/93925>

Nıkıforuk, A. (1996). Mahşerin dördüncü atlısı: Salgın ve bulaşıcı hastalıklar tarihi (S. Erkanlı, Çev.). İletişim Yayınları.

Odabaşı, Y. (2004). Postmodern pazarlama. Kapital Medya Hizmetleri.

Baçoğlu, İ., Uçar, A., & Doğan, O. (n.d.). Osmanlı'da salgın hastalıklarla mücadele. Çamlıca Basım Yayın.

Ogden, P. (2020) <https://www.thecollector.com/tuberculosis-art/>

Özdemir, H. (2005). Salgın hastalıklardan ölümler 1914-1918. Grup Matbaacılık.

Özdemir, A. (2020). Sifilizde tanıda yaşanan sıkıntılar. Klimik. <https://www.klimik.org.tr/wpcontent/uploads/2019/10/Sifiliz-Tanısında-Yaşanan-Sorunlar.pdf>

Price, S., & Andrew, T. (2009). Contagion and chaos: Disease, ecology, and national security in the era of globalization. MIT Press.

Pettigrew, E. (1983). The silent enemy: Canada and the deadly flu of 1918. Western Producer Prairie Books.

BBC News Türkçe. (2020, Mart 11). Pandemi nedir, ülkeleri nasıl etkiler? - Dünya Sağlık Örgütü koronavirüsü pandemi ilan etti. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51817988>

Parıldar, H. (2020). Tarihte bulaşıcı hastalık salgınları. Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi, 30(Ek sayı), 19-26. <https://jag.journalagent.com/ajm/pdfs/TERH-93764-REVIEW-PARILDAR.pdf>

Polat, İ. (2020). Türk masal ve efsanelerinde olağanüstü güçler ve varlıklar: Türkiye sahasının demonoloji ve diaboljisi. Selenge Yayınları.

Roberts, J. M. (2010). Avrupa tarihi (F. Aytuna, Çev.). İnkılâp Kitabevi.

Rogers, K., Dude, A., Siliciano, R., & Dorwick, K. (2020, February 25). AIDS. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/science/AIDS>

Rothan, H. A., & Byrareddy, S. N. (2020). The epidemiology and pathogenesis of coronavirus disease (COVID-19) outbreak. *Journal of Autoimmunity*, 109, 1-4. <https://doi.org/10.1016/j.jaut.2020.102433>

Sarıkay, A. Y. (2001). *Postmodernite, sivil toplum ve İslam*. Alfa Yayınları.

Sherman, I. W. (2013). *Dünyamızı değiştiren on iki hastalık* (E. Tümbay & M. Ağn Küçüker, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.

SüessArt. (2020). In times of COVID-19. In times of COVID-19 - SüessArt - Art from passion.

Şahin, F., & Demir, S. (2020). Virüsler, viral pandemilerin faktörleri ve sonuçları. In M. Şeker, A. Özer, & C. Korkut (Eds.), *Küresel salgının anatomisi: İnsan ve toplumun geleceği* (pp. 55-76). Türkiye Bilimler Akademisi, TDV Matbaacılık.

Tabak, Ö. (2021, Mart 11). Maskeli hallerimiz kolektif hafızamızdan silinmeyecek bir gerçek. *Art Dog İstanbul*. <https://artdogistanbul.com/maskeli-hallerimiz-kolektif-hafizamizdan-silinmeyecek-bir-gercek/>

Tatsuya Tanaka Minyatür Takvim,(2020) <https://www.designboom.com/art/tatsuya-tanaka-escapist-miniature-scenes-face-masks-household-items-08-03-2020/>

Tapısız, Ö. L., & Altınbaş, S. K. (2020). Mikroorganizmalar mavi gezegende bizden çok önce vardı: Pandemiler tarihi. *Türk Kadın Sağlığı ve Neonatoloji Dergisi*, 2(2), 53-69. <https://dergipark.org.tr/en/pub/etlikzubeyde/issue/54965/753715>

Tekin, A. (2021). Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve ekonomik sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, Isparta. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/62244/908431>

Tokdil, E. (2023). *Çağdaş sanat ve hastalıklar: Pandemiler ve sanata yansımaları*. Akademi Küresel Yayınevi Konferans Kitabı.

Tokdil, E. (2023). *Covid-19 küresel salgını: Sanatçı, sanat eseri ve sergileme mekanı üzerindeki etkisi*. Akademi Küresel Yayınevi Konferans Kitabı.

Tricontinental. (2020). *Painting an epidemic: An interview with Li Zhong*. <https://thetricontinental.org/painting-an-epidemic-an-interview-with-li-zhong/>

Türk Dil Kurumu. (n.d.). Karantina. *Türk Dil Kurumu Sözcükleri*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 10.10.2023)

Türk, A., Bingül Ak, B., & Ak, R. (2020a). Tarihsel süreçte yaşanan pandemilerin ekonomik ve sosyal etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, Araştırma Makalesi*, 612-632.

Irpino, L. (2023) <https://artrkl.com/blogs/news/the-impactful-and-viral-staying-power-of-felix-gonzalez-torres-untitled-portrait-of-ross-in-la>

Uçar, A., & Doğan, O. (2015). *Osmanlı'da salgın hastalıklarla mücadele*. Çamlıca Basım Yayın.

Yabalak, H. (2020). Sanatçının esin kaynağı olarak salgın hastalık ve hastalığın resim sanatına yansması. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed/issue/56115/772130>

Yaşar,İ. (2020) https://www.dailysabah.com/arts/jesus-with-blue-gloves-artist-updates-supper-at-emmaus-on-london-wall-for-virus-days/news?gallery_image=undefined#big

Yaşayanlar, İ. (2015). Sinop, Samsun ve Trabzon'da kolera salgınları, karantina teşkilatı ve kamu sağlığı hizmetleri (1879-1914) (Basılmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa).

Yılmaz, Ö. (2017). 1847-1848 kolera salgını ve Osmanlı coğrafyasındaki etkileri. Avrasya İncelemeleri Dergisi, 1, 23-30-55.

Yüksel, E. (2023). 21. yüzyılda Türkiye'de dijital sanatın yaygınlaşmasında Covid-19 pandemisinin etkileri (Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı).

World Health Organization (WHO). (2009). Current WHO phase of pandemic alert for pandemic (H1N1) 2009. World Health Organization. <http://www.who.int/csr/disease/swineflu/phase/en/>

World Health Organization (WHO). (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19) situation report 56. World Health Organization.

Xu, X., Yu, C., Zhang, L., Luo, L., & Liu, J. (2020). 2019 yeni koronavirüs pnömonisinin görüntüleme özellikleri. European Journal of Nuclear Medicine and Molecular Imaging, 47, 1022-1023.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Raziye ÇAM

Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim Durumu

Lise : Taşköprü Anadolu Lisesi, 2017

Lisans : Sinop Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim, 2021

Yüksek Lisans : Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bileşik Sanatlar, 2024

Mesleki Deneyim

İş Yeri : Gençlik ve Spor Bakanlığı Taşköprü Gençlik Merkezi, 2024